

JUSLIŲ EDUKACIJA: PRIELAIDOS BENDRAI TERITORIJAI*

Dijana Raudonienė

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJA

Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius

diana.raudoniene@gmail.com

Straipsnyje pristatomos ir aptariamoms reginčių lytos lavinimo idėjos, kilusios Italijoje XX a. pirmoje pusėje ir pasiekusios mūsų dienas. Maria Montessori (1870–1952), Filippo Tommaso Marinetti (1876–1944) ir Bruno Munari (1907–1998) šias idėjas realizavo skirtingai, tačiau juos vienija požiūris į lytos (apskritai juslių) lavinimo reikšmę. Čia siekiama parodyti, kad lytos lavinimas gali būti įdomi ir reikalinga veikla ne tik akliesiems, kuriems suvokimas šia jusle kompensuoja regos trūkumą. Lytos edukacija regintiesiems padeda atrasti taktilinių pojūčių turtingumą ir specifiką bei tai, kad meno objektas gali būti kuriamas pasitelkiant ne tik vizualines, bet ir taktilines kokybes bei reikšmes, o žaidybinis kito patirties simuliacija, kuri leidžia meno praktika, prisideda prie nematančiojo galimybių ir poreikių geresnio supratimo.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: taktilizmas, lytos joslės lavinimas, muziejų edukacija.

ĮVADAS

Tarkime, Saulė išeina iš savo orbitos ir pamiršta Žemę! Tamsa. Klupinėjantys žmonės. Teroras. Šiek tiek vėliau – neapibrėžtas saugumas ir prisitaikymas. Epidermio perspėjimai. Gyvenimas apgraibomis. Po bandymų sukurti dirbtinę šviesą žmonės prisitaiko prie tamsos. <...> Visi pajunta, kad rega, uoslė, klausia, lyta ir skonis yra tik aktyviausios joslės – lytos,

pasidalijusios ir pasiskirsčiusios skirtinguose taškuose, – modifikacijos. <...> Spontaniškai gali atsirasti naujas menas – taktilizmas, kurį mes vietoj to sukūrėme futuristo įgeidžio-tikėjimo-valios aktu¹.

Apokaliptinis vaizdas, kurio fone pristatoma naujojo meno koncepcija, skirtas tam tikram šoko efektui sukurti, sukrėsti skaitytoją, kad pastarasis staugai pamirštų visas savo žinias, įpročius ir prietarus,

* Straipsnis parengtas podoktorantūros stažuotės metu. Podoktorantūros stažuotė finansuojama pagal Europos Sąjungos struktūrinių fondų įgyvendinamą projektą „Podoktorantūros (post doc) stažuotių įgyvendinimas Lietuvoje“.

1 Filippo Tommaso Marinetti, „Alla scoperta di nuovi sensi“, in: *l'Ambrosiano* Milano, 1924 11 10, p. 3, in: *Antologia dei Periodici Italiani: Politica, Informazione, Letteratura*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-06-15], <http://api.unipv.it/lettura/6/32/?index=generale>.

įtakojančius jo supratimą apie meną. Cituojamas tekstas „Atrandant naujas jusles“ papildo autoriaus Filippo Tommaso Marinetti² (1876–1944) 1921 m. paskelbtame *Taktilizmo manifeste*³ dėstomas idėjas. „Ateities“ scenarijus, piešiamas šio teksto pradžioje (nors ir smarkiai sušvelnėjusi retorika, lyginant su ta, kuri skleidėsi pirmuosiuose futuristų manifestuose, iš karto išduoda jo autorių) pasitelkiamas kreipiant skaitytojo dėmesį į tai, ko jis visą gyvenimą buvo pratinamas nepastebėti, – į lytėjimo juslę, jos vaidmenį ir reikšmę kasdieniame gyvenime, bendravime su kitais, taip pat – meno kontekste.

Alternatyvi patirtis – nematymo, negirdėjimo, nejudėjimo etc. – padeda suvokti, kad visada egzistuoja reali galimybė ne tik savo noru dar kartą ją patirti, bet ir pasilikti joje (susiklosčius aplinkybėms, nepriklausančioms nuo žmogaus valios). Jokiu būdu tai nėra vien neigiama patirtis – patirtas didesnis ar mažesnis šokas „įjungia“ žmogaus kūno funkcijas, kurios nėra antgamtiškos, o tik pamirštos, nelavintos, užslopintos. Tuo pat metu atsiranda paskata ir noras iširti atrastųjų funkcijų galimybes – ne dėl priverstinio poreikio (jei minėtoji alternatyvi patirtis tėra laikina ir savanoriška), bet iš tyrėjams būdingo smalsumo. Taktilizmo idėjų užuomazgos, kaip nurodo Marinetti, taip pat gimė alternatyvios nematymo situacijos metu:

Vieną 1917-ųjų žiemos naktį apčiuopomis leidausi tamsia požemine minosvaidžių baterijos tranšėja, norėdamas be žvakės pasiekti savo gultą. Stengiausi neužkliudyti durtuvų, skardinių dubenėlių ir miegančių kareivių galvų. Pasiokiau gultą, tačiau nemiegojau, apsėstas patirtų ir bandytų kataloguoti taktilinių pojūčių. Tą naktį pirmą kartą pagalvojau apie taktilinį meną⁴.

- 2 Italų poetas, redaktorius, futurizmo judėjimo įkūrėjas ir ideologinis vadas.
- 3 Filippo Tommaso Marinetti, *Il Tattilismo: Manifesto futurista*, Milano: Direzione del Movimento Futurista, 1921.
- 4 Filippo Tommaso Marinetti, „Tattilismo“, in: *l'Ambrosiano* Milano, 1924 11 o8, p. 3, in: *Antologia dei Periodici Italiani: Politica*,

Futuristų vadas puoselėjo savo vizijas, susijusias su „išrastąja“ nauja meno rūšimi, pasak jo, neturinčia nieko bendra su skulptūra ar tapyba bei žadančią kokybiškai kitokį nei iki šiol žmonių tarpusavio komunikavimo būdą. XX a. pradžia, trečiasis dešimtmetis. Kuo šiandien aktualios beveik šimtmečio senumo idėjos?

Italijoje šios Marinetti idėjos prisimenamos kultūrinių vertybių prieinamumo⁵ politikos ir bandymų ją įgyvendinti kontekste. Žaidybinis kito patirties simuliacija, kurį leidžia „naujoji meno rūšis“, prisideda prie nematančiojo galimybių ir poreikių supratimo, o tai, savo ruožtu, skatina ieškoti ir atrasti neformalius integracijos ir prieinamumo sprendimus. Tendencija neizoliuoti reginčiųjų ir aklyjų, bet sudaryti galimybę dalytis bendra patirtimi, pastebima Italijos muziejų praktikoje. Taktiliniai muziejai⁶ (šiuo metu Italijoje jų yra penki⁷) orientuojasi ne tik į akluosius lankytojus, liesti eksponatus ar lavinti savo lytėjimo juslę gali visi. Pirmasis Italijos valstybinio taktilinio Homero muziejaus direktorius Roberto Farroni viename savo interviu yra pastebėjęs:

Informazione, Letteratura, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-06-15], <http://api.unipv.it/lettura/6/31/?index=cronologia>.

- 5 „Lygių galimybių [principas] – neįgaliesiems, kaip ir kitiems visuomenės nariams, sudaromos tokios pat ugdymosi, darbo, laisvalaikio leidimo, dalyvavimo visuomenės, politiniame ir bendruomenės gyvenime galimybės. Tik tais atvejais, kai tokios pat sąlygos ir priemonės yra neveiksmingos, numatomos specialiosios priemonės, gerinančios neįgalųjų padėtį; <...> prieinamumo [principas] – neįgaliesiems sudaromos sąlygos veiklai visose gyvenimo srityse ir galimybė naudotis ištekliais“; Lietuvos Respublikos neįgalųjų socialinės integracijos įstatymas (*Valstybės Žinios*, 1991, Nr. 36–969; 2004, Nr. 83–2983), 3 straipsnis.
- 6 Muziejai, kuriuose visus eksponatus galima liesti.
- 7 Francesco Cavazza aklyjų instituto taktilinis Antero senosios ir šiuolaikinės tapybos muziejus Bolonijoje (Museo tattile di pittura antica e moderna Anteros dell'Istituto per ciechi Francesco Cavazza di Bologna), Valstybinis taktilinis Homero muziejus Ankonoje (Museo tattile Statale Omero di Ancona), Taktilinis muziejus Katanijoje (Museo Tattile di Catania) Centro Polo Tattile Multimediale dalis, Varezės taktilinis muziejus (Museo Tattile Varese), Taktilinis gamtos mokslų muziejus Trarego Vidžionoje (Museo Tattile di Scienze Naturali del Lago e della Montagna di Trarego Viggiona).

Homero muziejus nuo pat pradžių nebuvo numatytas tapti muziejumi tik akliesiems. Jo įkūrėjai nenorėjo rizikuoti sukurti „geto“ kultūrą, prieinamą akliesiems, bet izoliuotą nuo pasaulio. Homero muziejuje nedraudžiama liesti, tai galioja ir tiems, kurie mato, ir tiems, kurie nemato. Trumpai tariant, tai struktūra be barjerų visiems. <...> Homero muziejus, akliesiems siūlydamas pažinimo ir mėgavimosi menu malonumą, tuo pat metu visiems suteikia turtingesnių pojūčių patyrimo galimybę. Šio sumanymo naudos gavėjai pirmiausia yra aklieji, tačiau šalia – ir kiti lankytojai, kuriuos į muziejų atveda skirtingi domėjimosi ir noro suprasti, ką reiškia „matyti“ be regos, motyvai, kurie ieško konkretnio ir išsamesnio santykio su realybe ir nori patirti atradimo naudojimosi lyta malonumą. <...> Homero muziejaus moto galėtų būti: Jums nedraudžiama ne tik liesti, bet net ir žiūrėti!⁸

Tokia nuostata padeda rasti bendrai teritorijai, kurioje skirtingos lankytojų grupės gauna tai, ko labiausiai joms reikia (poreikių skirtumas nėra ignoruojamas), tačiau kartu – ir bendrą patirtį. Tokioje vietoje asmuo su regėjimo negalia gauna meno pažinimo galimybę, progą estetinei patirčiai, kuri ilgą laiką buvo laikoma prieinama tik regintiesiems, kartu – kultūrinę patirtį, kuria gali dalytis su kitais bendruomenės nariais, neturinčiais regos sutrikimo. Regintis suvokėjas, savo ruožtu, „prisimena“ turįs lytėjimo jutimą, atranda taktilinių pojūčių turtingumą ir specifiką bei tai, kad meno objektas gali būti kuriamas pasitelkiant ne tik vizualines, bet ir taktilines kokybes bei reikšmes.

Jei trumpam dėmesį perkeltume į tai, kas vyksta šalia, negalėtume nepastebėti panašumo tarp cituotų Roberto Farroni žodžių ir pirmąją Lietuvoje savo darbų, kuriuos galima apžiūrėti liečiant, parodą⁹

8 „Vietato non toccare: Intervista a Roberto Farroni, Presidente del Museo Tattile Statale Omero di Ancona“, in: *Tafter: cultura e sviluppo*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-09-12], <http://www.tafter.it/2006/05/02/vietato-non-toccare/>.

9 1987 m. skulptūros paroda Kauno paveikslų galerijoje.

surengusio skulptoriaus Roberto Antinio jaunesniojo pastebėjimo:

Visi lytėjame ir esame liečiami. Čia, be buitinės informacijos, galime atrasti ir kitą pasaulį, susijusį su harmonija ir sąmojumi, paradoksu ir kitomis meninėmis sąvokomis. Tai – dvasinio pasaulio dalis, aklyjū kasdienybė, pamiršta matančiųjų. Tai – suvokimas, galintis jungti, pojūtis, galintis klajoti tarp buities ir meno, virsti taktiline akcija. <...> Šiandien būtinas bendras neįgaliųjų ir matančiųjų centras – vieta funkcionaliai visumai, kurių užpildytų meno galerija, koplyčia, relaksacijos vieta ir kitos erdvės. Surasdami kuo daugiau sąlyčio taškų tarp įvairiausių pasaulių, sukursime prasmingesnę ir įdomesnę būti¹⁰.

Kartu su kitais Lietuvos menininkais¹¹ 1997 m. R. Antinis dalyvavo parodoje *Šeštojo pojūčio beiėskant* (Kaunas, Paveikslų galerija). Ši menininkus sutelkusios parodos kuratorės Violetos Jasevičiūtės iniciatyva vėliau išsivystė į ekspoziciją *Muziejus neregiui* Mykolo Žilinsko dailės galerijoje¹². *XXI amžiaus katakombos* Kauno Šv. Mykolo Arkangelo (Igulos) bažnyčios rūsiuose¹³ – dar vienas Antinio kūrinys, estetinę patirtį siūlantis ir akliesiems, ir regintiesiems¹⁴. Tai įvykiai,

10 Robertas Antinis, „Einant į aklyjū pasaulį“, in: *Pažinti meną pojūčiais. Get a grasp of art through senses*: Tarptautinio seminaro medžiaga, Vilnius, 2000 09 7–8, Lietuvos aklyjū ir silpnaregiū sąjunga, sudarytojos Danutė Cidzikienė, Zita Juodkienė, Vilnius: Brailio spauda, 2000, p. 43–44.

11 Aleksandru Andriuskevičiumi, Vidmantu Bartuliu, Virginijumi Kašinsku, Algimantu Šlapiku; žr. Violeta Jasevičiūtė, „Projektai neregiams M. K. Čiurlionio dailės muziejuje“, in: *Pajuskime gamtą drauge su Sezanu*, sudarytojas Alvydas Valenta, Vilnius: Brailio spauda, 2003, p. 29.

12 Ekspozicija įrengta 2006 m., atnaujinta ir naujais darbais papildyta 2008, 2011 m.; Violeta Jasevičiūtė, „Šiuolaikinio meno paroda neregiams ir silpnaregiams „Muziejus neregiui“, in: *Lietuvos muziejai*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-11-12], http://www.muziejai.lt/kaunas/MZ_muziejus_neregiui.htm.

13 2005 m. kartu su architektu Linu Tuleikiu ir Kauno technologijos universiteto studentais.

14 Kiti nematantiems suvokėjams skirti projektai ir akcijos, kuriuose dalyvavo R. Antinis: Šiuolaikinio meno projektas „Dienos sapnai“, akcija „Neregių teatras“ M. Žilinsko dailės galerijoje

kurie galėtų teikti pagrindą bendros erdvės radimui – panašiai į tą, apie kurią kalba Farroni. Tačiau nei *Muziejus neregiiui*, nei *XXI amžiaus katakombos*, kaip nuolat veikiančios ir turinčios pastovią vietą ekspozicijos (Vilniuje 2004 ir 2009 m. surengtos edukacinės parodos *Liečiu – matau*¹⁵ ir *Magiškas M. K. Čiurlionio pasaulis*¹⁶ tokios vietos neturi), nėra tie epicentrai (bent kol kas), apie kuriuos formuotūsi „bendra teritorija“. Nepaisant to, kad objektus šiose ekspozicijose galima liesti, jie labiau yra juos sukūrusių menininkų supratimo apie tai, kokie kūriniai „tinka“ akliems, atspindys, nei nuoseklia juslių – visų pirma lytos – studija remiantis sukurti darbai. Išimtis – Antinio *Pirštų galimybės* (2002, degtas molis) ar *Atminties įspaudų saugykla* (2002, degtas molis), eksponuojami *Muziejuje neregiiui*: suvokėjas būtinai turi juos liesti tam, kad įvyktų *patirtis*, žvilgsnis čia praktiškai neperteikia nieko. Likusi didžioji ekspozicijos dalis paremta kompromisu – objektus *galima* liesti, tačiau jų krūvis neslypi tame, ką galima atrasti tik pirštais. Taktilinio muziejaus, kurio koncepciją atskleidžia Farroni, ekspozicijoje esančius objektus, priešingai, *galima* ir žiūrėti,

2002 m., kuratorė V. Jasevičiūtė, žr.: Šiuolaikinio meno projektas „Dienos sapnai“, skiriamas neregiam, in: *Lietuvos muziejai*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-11-12], http://www.muziejai.lt/prevvers/Kaunas/MZ_dienos_sapnai.htm; Tarptautinis šokio festivalis, projektas „Re-gi-ne-re-gi“ (kartu su modernaus šokio teatru „Aura“), 2002 m. Šokio spaustuvė, Vilnius; performansas „Kelias“ (kartu su Indre Gaškaite) 2007 m. Kauno paveikslų galerijoje, kt.

- 15 2004 m. Vilnius, Radvilų rūmai. Parodoje eksponuoti taktiliniai objektai, sukurti pagal tarpukario Lietuvos dailininkų J. Vienožinskio, A. Galdiko, A. Gudaičio, A. Samuolio, V. Eidukevičiaus, V. Kairiūkščio ir V. Drėmos kūrinius. Taktilinių „reprodukcijų“ autoriai: Šarūnas Arbačiauskas, Vaida Andrašytė, Sigita Blažiūnaitė, Rūta Katiliūtė, Eikantas Pakalka, Vygantas Vasaitis, Nideta Jarockienė. *Liečiu – matau*: Parodos katalogas, sudarytoja Nideta Jarockienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejaus Meno pažinimo centras, 2004.
- 16 2009 m. Vilnius, Nacionalinė dailės galerija. Parodoje eksponuoti Arvydo Pakalkos ir Jono Arčikausko taktiliniai darbai, sukurti pagal M. K. Čiurlionio dvylikos paveikslų ciklą *Zodiakas* (1906–1907). *Magiškas M. K. Čiurlionio pasaulis. Zodiakas*: Taktilinės parodos katalogas, 2009 06 30 – 07 20, Lietuvos dailės muziejus, Nacionalinė dailės galerija, sudarytoja Nideta Jarockienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2009.

tačiau pirmiausia čia akcentuojamas suvokimas kitomis juslėmis. Lytai čia skiriamas ypač didelis dėmesys: šalia to, kad objektai ekspozicijai kruopščiai atrenkami, atsižvelgiant į suvokimo ja specifiškumą (objekto apčiuopiamumas ar reljefiškumas yra būtina, bet nepakankama sąlyga), muziejuje sudaromos sąlygos taip pat ir lavinti šią juslę.

Štai čia galime grįžti prie pradžioje paminėtų Marinetti tekstų: didysis italų futuristas juose kalba apie reginčiųjų lytėjimo juslės lavinimą. Šiek tiek anksčiau už jį juslių lavinimo idėją kaip integruotą vaikų ugdymo metodo dalį tuometinės Italijos inteligentijos tarpe skleidė Maria Montessori (1870–1952), garsi visuomenės veikėja, gydytoja ir pedagogė. Autoriai, rašantys apie Filippo Tommaso Marinetti žmonos Benedettos Cappa (1897–1977) kūrybinę veiklą (Siobhan M. Conaty¹⁷, Barbara Spackman¹⁸, Lucia Re¹⁹ ir kiti; angliškai rašantys autoriai dažniausiai remiasi Lia Giachero ir Claudia Salaris nuorodomis²⁰) daro prielaidą, kad būtent ji galėjo būti tarpininkė edukacijos srityje propaguojamos lytos lavinimo idėją perkeliant į meno sritį. Bruno Munari (1907–1998), garsus italų dizaineris, menininkas ir pedagogas, savo meninę karjerą pradėjęs su antrosios bangos futuristais, buvo tiesioginis šių idėjų perėmėjas – jis ne tik pats sukūrė keletą

17 Siobhan M. Conaty, „Benedetta Cappa Marinetti and the second phase of futurism“, in: *Woman's Art Journal*; 2009, Nr. 1 (30), p. 19–38.

18 Barbara Spackman, „Touching the Future: Marinetti's Haptic Aesthetic“, in: *Beyond Futurism : Filippo Tommaso Marinetti, writer : for the centennial anniversary of the Italian avant-garde = Al di là del Futurismo : Filippo Tommaso Marinetti, scrittore : per il centenario dell'avanguardia italiana : atti del Convegno internazionale di studi*, Columbia University, New York, 12–13 novembre 2009, Gino Tellini, Paolo Valesio (eds.), Firenze: Società editrice fiorentina, 2011.

19 Lucia Re, „Impure Abstraction: Benedetta As Visual Artist and Novelist“, in: Cinzia Blum, Lisa Panzera, Christine Poggi, Lucia Re, *La futurista: Benedetta Cappa Marinetti*, Goldie Paley Gallery, Moore College of Art and Design, 1998, p. 31–47.

20 Žr., pvz., Siobhan M. Conaty, *op. cit.*, p. 33: „Lia Giachero, “Mani ‘palpatirici d'orizzonti’Il contributo di Benedetta Marinetti al manifesto per il Tattilismo,” *Ricerche di storia dell'arte*, no. 45 (1991), Claudia Salaris, *Storia del futurismo. Libri girionali manifesto* (Rome: Editori Riuniti, 1985)“.

taktilinių kūrinių, bet ir daug energijos bei laiko skyrė taktilinių laboratorijų organizavimui vėliau, jau atsi-skyręs nuo futuristų grupės. Tad supratimą, kad juslės lavinimas gali būti įprastas, natūralus ir praktikuoti-nas dalykas ne tik aklųjų tarpe, pamažu priėmė ir re-gintieji. Tikėtina, kad šį procesą sėkmė lydėjo dėl to, kad juslių lavinimo idėjos sklaida turėjo tąsą.

Lytos lavinimo idėjos sklaidos Italijoje nuoseklus tęstinumas iš esmės rėmėsi trijų pagrindinių asme-nų – Montessori, Marinetti ir Munari – veikla, tačiau visų trijų ji šiuo aspektu tarptautinėje literatūroje nėra lyginta. Kiekvieno iš šių savo srityje garsių asmenų veikla yra sulaukusi pakankamai dėmesio, tačiau nuo-seklios ryšio tarp jų, kaip lytos lavinimo propaguoto-jų, analizės trūksta – rašant apie vieną iš šių asmenų, apsiribojama fragmentišku užsiminimu ar lakoniška nuoroda į kurį kitą. Pavyzdžiui, Marinetti ir Mon-tessori niekur nėra tiesiogiai gretinami, tik tai per jo žmoną Benedetta: prielaidos apie tai, kad galima su-sieti idėjas, skelbiamas *Taktilizmo manifeste*, ir meto-dą, skirtą ugdyti 3–6 metų vaikus, autoriams kilo tik nagrinėjant Benedettos gyvenimą ir kūrybinę veiklą.

Šiame straipsnyje kaip tik ir siekiama išryškinti lytos edukacijos „liniją“, jungiančią asmenis, priklausiusius skirtingoms kartoms ir veikusius skirtingose profesinių veiklų srityse. Centrine figūra čia lieka Ma-rinetti: nors jis tikriausiai perėmė Montessori juslių lavinimo idėją ir pritaikė ją savo kuriamai lytos meno koncepcijai, tačiau šiuo atveju svarbiau tai, kad jis „le-galizavo“ lytos juslę meno kontekste. Straipsnyje bus pristatomi ir aptariami du Marinetti tekstai: *Taktiliz-mo manifestas*, paskelbtas 1921 m. Paryžiuje²¹, ir „At-randant naujas jusles“, išspausdintas 1924 m. periodi-niame leidinyje *l'Ambrosiano*. Šiuose tekstuose dėsto-mos idėjos bus palygintos su Montessori *Mokslinės pe-dagogikos, pritaikytos mokant Vaikų namų auklėtinius*,

21 Paskelbtas Paryžiuje, Théâtre de l'Oeuvre, 1921 m. sausio 14 d; manifesto tekstas prancūzų k. tais pačiais metais išspausdintas periodinio leidinio *Comoedia* sausio mėn. numeryje.

*metode*²² aprašytu lytos juslės lavinimu. Taip pat bus parodyta, kad taktilizmo steigimo mito, skelbiamo minėtuose Marinetti tekstuose, šešėlyje stovi dvi ne mažiau talentingos ir žymios asmenybės – Montessori bei Benedetta Cappa. Galiausiai bus aptariama Muna-ri veikla, organizuojant taktilines laboratorijas – bū-tent jų pavidalu Marinetti idėjos pasiekė platesnę au-ditoriją ne tik Italijoje, bet ir už jos ribų bei vis dar yra skleidžiamos atsidavusių Munario sekėjų.

I. FILIPPO TOMMASO MARINETTI *TAKTILIZMAS: FUTURISTO MANIFESTAS*

Praėjusią vasarą Antignane²³ <...> aš išradau takti-lizmą. <...> Mergaitė iš liaudies, kvepianti druska ir šiltu akmeniu, šypsodamasi žiūrėjo į mano pirmą taktilinę plokštę²⁴:

Mėgaujiesi gamindamas laivelius!

Aš jai atsakiau:

Taip, statau valtį, kuri nuneš žmogaus dvasią prie dar nežinomų krantų²⁵. [1 il.]

Ambicingos Marinetti vizijos, naujajam menui ža-dančios misiją nešti „žmogaus dvasią prie dar nežino-mų krantų“, pirmiausia susijusios su žmonių tarpusa-vio bendravimo kokybės pokyčiais. Šis menas, pasak jo, „turi turėti taktilinės harmonijos tikslą ir turi ne-tiesiogiai bendradarbiauti tobulinant dvasinį bendra-vimą tarp žmogiškų būtybių per epidermį“.

22 Naudojamas 1909 m. publikuoto *Metodo* vertimas į anglų k.: Maria Montessori, *The Montessori Method: Scientific pedagogy as applied to child education in „The children's houses“ with ad-ditions and revisions by the author*, translated by Anne Everett George, New York: Frederick A. Stokes Company, 1912.

23 Marinetti čia mini Antignano paplūdimį šalia Livorno miesto Toskanos regione Italijoje.

24 It. *tavola tattile*.

25 Čia cituojamas manifestas verstas iš Filippo Tommaso Mari-netti, *Il Tattilismo: Manifesto futurista*. Originali kopija sau-goma valstybiniame taktiliniame Homero muziejuje Ankoje (Italija).

IL TATTILISMO

MANIFESTO FUTURISTA

Letto al Théâtre de l'Œuvre (Parigi), all'Esposizione mondiale d'Arte Moderna (Ginevra), e pubblicato da "Comedia," in Gennaio 1921.

Punto e capo.
Il Futurismo, da noi fondato a Milano nel 1909, ribatte al mondo l'odio del Museo, delle Accademie e del Sentimentalismo, l'Anzianità, la difesa della gioventù contro tutti i senili, la glorificazione del gesto novatore, illogico e pazzo, la sensibilità ardente del modernismo, della velocità, del Teatro di Varietà e delle corrispondenti similitudine della vita moderna, le parole in libertà, il dinamismo plastico, gli ittonamenti, il teatro robotico. Il Futurismo raddoppia oggi il suo sistema creativo.

Nell'estate scorsa, ad Antignano, lì dove in via Amadeo Vespucci, scapione d'America, s'incrocia osteggiando il mare, inventai il Tattilismo. Sullo sfondo occupato dagli operai prigionieri bastardi russi.

Ero nudo nell'acqua di sea. Inerente dagli sogni, forbiti coltelli rasoi scintillanti, fra i materassi d'alga impregnata di iodio. Ero nudo nel mare di fosforo scintillante, che aveva una respirazione virile e scordata. Bevvo alla sponda del mare piena di perle fino all'orlo. Il sole con la sua lingua fiamma tarassava il mio corpo e balneava la chiaglia della mia fronte ricca di velle.

Una ragazza del popolo, che aveva odore di sale e di piana calda, guardò sorridente la mia prima tavola tattile:

— Si diverte a fare delle barchette?

Io le dispiaci:

— Sì, costruisco un'imbarchazione che porterà lo spirito umano verso piureggi sconosciuti.

Ecco la mia filosofia di risparmio:

La maggioranza più rozza e più elementare degli uomini è usata dalla grande guerra collettiva per scopi di conquista ma maggior benessere materiale.

La minoranza, composta di artisti e di pensatori sensibili e razionali, manifesta invece i sintomi di un male profondo e misterioso che è probabilmente una conseguenza del grande sforzo tragico che la guerra impone all'umanità.

Questo male ha per sintomi una stitichezza trista, una nevrosismo tempo formidabile, un pessimismo senza speranza, una infelicità febbrile e insidiosa suscitata e non mancata assoluta di volontà.

La maggioranza più rozza e più elementare degli uomini si sbanda tumultuosamente alla conquista rivoluzionaria del paradiso comunista e di Fasullo finale al problema della felicità, con la convinzione di risolverlo stabilizzando tutti i bisogni e tutti gli appetiti materiali.

La minoranza intellettuale disprezza volentieri questo tentativo effrenato, e non pensando più le glorie multiple della Religione, dell'Arte e dell'Amore, che esaltano i suoi privilegi e i suoi ritmi, lancia un'ardente protesta alla Vita, di cui non sa più potere, e si abbandona ai pessimismi vari, alle invenzioni sensuali e ai parziali artificiali della cosmesi, dell'oppio, dell'etere, ecc.

1. Pirmas *Tattilismo manifesto*, išspausdinto 1921 m. Milane, puslapis. Originali kopija saugoma valstybiniame taktiliniame Homero muziejuje Ankonoje (Italija)

The first page of *The Manifesto of Tactilism*, printed in 1921 in Milan

Dėstydamas apgalvotas ir prieštaraujančias tradicijoms pastabas apie bendrą erotinį ir sentimentalų fenomeną, jungiantį dvi lytis, bei apie ne mažiau sudėtingą draugystės fenomeną, aš supratau, kad žmonės kalba burna ir akimis, tačiau niekada nepasiekia tikro nuoširdumo dėl odos, kuri tėra pusėtinas minčių komunikatorius, neįturtumo²⁶.

Kad oda būtų geresnis „minčių komunikatorius“ (Marinetti neabejoja, jog ji galėtų atlikti tokias funkcijas, t. y. perduoti mintis), ji turėtų būti žymiai

²⁶ Filippo Tommaso Marinetti, *Il Tattilismo: Manifesto futurista*.

jautresnė. Odos ir apskritai viso kūno taktilinio jau-trumo didinimui skiriamas „gydymo kursas“ – lytos lavinimas. Manifesto autorius pradeda nuo savęs:

Savo lytėjimo juslę aš pradėjau intensyviai gydyti, lokalizuodamas painius valios ir minties pasireiški-mus skirtinguose kūno taškuose, ypač delnuose. Šis lavinimas yra lėtas, tačiau lengvas, ir visi sveiki kū-nai gali, taikant tokį lavinimą, pasiekti stebinančių ir tikslių rezultatų²⁷.

Marinetti pateikia keletą pavyzdžių, kaip lytėjimo juslę galėtų būti lavinama:

1. Laikyti pirštinėmis apmautas rankas daugelį die-nų, kad smegenys sukauptų troškimą skirtingiems taktiliniams pojūčiams.
2. Plaukti po vandeniu, jūro-je, bandant taktiliškai atskirti besikeičiančias sroves ir skirtingas temperatūras.
3. Kiekvieną vakarą visišk-koje tamsoje atpažinti ir išvardyti visus objektus, ku-rie yra miegamajame. Būtent šis pratimas požemi-nių tranšėjų Goricijoje tamsoje buvo mano pirmasis taktilinis eksperimentas²⁸.

Vis dėlto svarbiausias momentas *Tattilismo ma-nifeste* yra taktilinių kokybių skalės²⁹ ir naujojo meno kūrinų aprašymas. Marinetti skelbia sukūręs „pirmą-ją lytos lavinimo skalę, kuri tuo pat metu yra ir takti-lizmo, arba lytėjimo meno, taktilinių kokybių skalė“. Ši skalė, apimanti šešias kategorijas, skirta „sugraduoti“ lytėjimo pojūčius pagal tai, kokį emocinį „valerą“³⁰ jie perteikia. Kiekvieną kategoriją sudaro jutimo apibū-dinimas bei tai kategorijai priskirti įvairūs paviršiai

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *It. una scala di valori tattili.*

³⁰ Verčiant tekstą buvo sunku rasti atitikenį čia minimoms taktilinėms ypatybėms įvardyti: jos gali būti vadinamos „vertėmis“, „reikšmėmis“ arba „tonų santykiais“ (valerais). Galiausiai buvo pasirinktas žodis „kokybės“, nes Marinetti kalba apie kokybi-nius pojūčių skirtumus ir juos skirsto į kategorijas.

arba objektai, kurie teikia pojūčius, sukeliančius apibūdintus jutimus. Kaip matyti iš Marinetti sudarytos skalės, jis nevardija pačių pojūčių, kuriuos sukelia jo nurodyti objektai ir kurie galėtų būtų „objektyvūs“ (ta pačia prasme, kaip būtų „objektyvios“, pavyzdžiui, tų pačių objektų spalvos): šiurkštus, švelnus, minkštas ir pan. Vietoj to kiekvienai kategorijai jis parenka emocinį (todėl „subjektyvų“) atitikmenį: „valingas“, „įtikinantis“, „žmogiškas“ etc. jutimas:

Pirma kategorija: užtikrinčiausias, abstraktus, šaltas jutimas. Švitrinis popierius, aliuminio folija.

Antra kategorija: vėsus, įtikinantis, racionalus jutimas. Glotnus šilkas, šilko krepas.

Trečia kategorija: jaudinantis, šiltas, nostalgiškas. Ak-somas, Pirėnų vilna, vilna, šilko ir vilnos krepas.

Ketvirta kategorija: beveik erzinantis, karštas, valingas. Šifonas, pintas šilkas, korėtas audinys. <...>

Penkta kategorija: minkštas, šiltas, žmogiškas [jutimas]. Zomša, arklio arba šuns plaukai, galvos plaukai ir kiti žmogaus plaukai, marabu.

Šešta kategorija: šiltas, juslingas, sąmojingas, meilus. Ši kategorija turi dvi atšakas: 1) šiurkšti geležis, švelnus šepetys, kempinė, vielinis šepetys; 2) pliušas, gyva-plaukiai arba persiko pūkai, paukščio pūkai³¹.

Šioje skalėje išvardyti taktilinių kokybių („valerų“) skirtumai, kaip manifešte nurodo Marinetti, naudojami kurti naujojo meno kūrinius arba objektus. Iš viso

31 „*Prima categoria:* tatto sicurissimo, astratto, freddo. Carta vetrata, carta argentata.

Seconda categoria: tatto senza calore, persuasivo, ragionante. Seta liscia, cresco di seta.

Terza categoria: eccitante, tiepido, nostalgico. Velluto, lana dei Pirenei, lana, cresco di seta-lana.

Quarta categoria: quasi irritante, caldo, volitivo. Seta granulosa, seta intrecciata, stoffa spugnosa. <...>

Quinta categoria: morbido, caldo, umano. Pelle scamosciata, pelo di cavallo o di cane, capelli e peli umani, Marabù.

Sesta categoria: caldo, sensuale, spiritoso, affettuoso. – Questa categoria ha due rami: Ferro ruvido, spazzola leggera, spugna, spazzola di ferro. Peluche, peluria della carne o della pesca, peluria d’uccello.“

jame išvardyta 11 skirtingų taktilinių objektų. Vieni jų – *taktilinės plokštės, taktiliniai kambariai ir taktiliniai teatrai* – turi glaustą ar kiek išsamesnį aprašymą, kiti – *taktilinės pagalvės, taktilinės sofos, taktilinės lovos, taktiliniai marškiniai ir suknelės, taktilinės gatvės* – tik įvardyti. Didžiausią taktilinių objektų grupę sudaro plokštės:

1. Paprastos taktilinės plokštės, kurias viešai pristatysiu mūsų kontaktavimuose³² arba pasikaitose apie lytėjimo meną. Aš apgalvotai sukomponavau harmoningus arba kontrastingus derinius iš skirtingų taktilinių kokybių, sukataloguotų prieš tai.

2. Abstrakčios arba sugestyvios taktilinės plokštės. Šios plokštės sukomponuotos iš taktilinių kokybių, kuriomis, sekdamas spalvotas nuorodas, rankos gali klajoti ir patirti sugestyvių pojūčių seką, kurios ritmas, pakaitomis apatiškas, ritmiškas ir audringas, yra reguliuojamas pagal tiksliai taisykles.

Vieną tokių abstrakčių taktilinių plokščių sukūriau aš, jos pavadinimas – *Sudanas–Paryžius*. Sudano dalį sudaro grubios, lipnios, šiurkščios, aštrios, deginančios taktilinės kokybės (aktytas audinys, kempinė, švitrinis popierius, vilna, šepetys, vielinis šepetys); Jūros dalyje taktilinės kokybės [yra] slidžios, metališkos, vėsios; Paryžiaus dalyje – minkštos, subtilios, glostančios, karštos ir šaltos vienu metu taktilinės kokybės (šilkas, ak-somas, plunksnos ir pūkai).

3. Taktilinės plokštės skirtingoms lytims. Šių plokščių taktilinių kokybių išsidėstymą savo taktilinės kelionės metu gali kartu sekti ir vertinti vyro bei moters rankos, surištos kartu.

Šios taktilinės plokštės yra pačios įvairiausios, ir malonumas, kurį jos teikia, susijęs su netikėtumu, [atsirandančiu] rungiantis dviejų varžovų

32 It. *contattilazioni*.

juslingumui siekiant geriau pajusti ir paaiškinti savo pojūčius konkurentui. Šios taktilinės plokštės skirtos pakeisti brutalų žaidimą šachmatais. <...>

11. Taktilinės plokštės žodžių improvizacijos. Taktilistas garsiai balsu įvardys įvairius taktilinius pojūčius, kuriuos jam perteiks jo rankų kelionės. Jo improvizacijos bus laisvos, tai yra išlaisvintos iš ritmo, prozodijos ir sintaksės, esminės ir glaustos, ir kuo mažiau žmogiškos. Improvizuojantis taktilistas gali pasirinkti, ar būti užrištomis akimis, tačiau geriau, jei jos nebus uždengtos [jam stovint] priešais prožektoriaus šviesą. Pradedančiajam, dar neišlavinusiam savo taktilinės juslės, akys bus uždengtos. Tikriems taktilistams prožektoriaus šviesa pageidaujama, nes dėl tamsos juslingumas pernelyg koncentruojamas į per didelę abstrakciją³³.

Taktilinė plokštė *Sudanas–Paryžius*, kurios autorystę Marinetti čia priskiria sau, yra išlikusi iki mūsų dienų, tačiau kiti objektai veikiausiai liko tik aprašymuose. (Tai nestebina, nes futurizmo judėjimui apskritai būdinga, kad daugelis jų projektų liko neįgyvendinti³⁴. Apie tai, kokie taktilizmo kūriniai išliko, žr. Antonello Pierpaolo straipsnį³⁵.)

33 Filippo Tommaso Marinetti, *Il Tattilismo: Manifesto futurista*.
34 „Daugelis futuristų kūrinių tiesiog neprilygsta jų manifestuose išdėstytoms meninėms programoms. (...) Daugelis žodine forma artikuliuojamų futuristų projektų pasirodo esą neįgyvendinami konkrečioje meninėje materijoje. (...) susiduriama su idėjai adekvačių meninės išraiškos priemonių, technologijų, metodų stoka siekiant įgyvendinti šias programas meno medžiagose. Beje, susidaro įspūdis, jog meno objektas futuristams, kaip vėliau ir daugeliui postmodernistų, buvo antrinė, tarsi nebūtina, atsitiktinė manifeste skelbiamos tikrovės pasekmė – tai sukuria įtampas tarp kūrinių kokybės ir manifestų originalumo.“; Salomėja Jastrumskytė, „Sinestezija futurizmo manifestuose ir mene“, in: *Logos*, 2012, Nr. 70, p. 127–128.

35 Antonello Pierpaolo, „Out of touch. F.T. Marinetti's Il tattilismo and the Futurist Critique of Separation“, in: *Back to the Futurists*, ed. E. Adamowicz, S. Storchi, Manchester: Manchester University Press, 2013, p. 42.

Taktilizmo kambariai ir teatrai, pagal manifeste esantį aprašymą, kuriami taikant taktilinių plokščių komponavimo principą, tik čia galima išskirti skirtingus – aktyvų (šokėjai taktiliniame kambaryje) ir pasyvų (sėdinti publika teatre) – dalyvių veiksmus, susijusius su objektų suvokimu:

8. Taktiliniai kambariai. Šiuose kambariuose grindys ir sienos bus sukonstruotos iš didelių taktilinių plokščių. Taktilinės veidrodžių, bėgančio vandens, akmens, metalo, šepetčių, laidų su labai silpna elektros srove, marmuro, aksomo, kilimų kokybės perteiks basoms abiejų lyčių šokėjų pėdoms įvairius malonius pojūčius.
10. Taktiliniai teatrai. Bus taktilizmui sukurti teatrai. Sėdinti publika savo rankas laikys uždėję ant ilgos taktilinės juostos, kuri suksis skirtingu ritmu perteikdama įvairius taktilinius pojūčius. Taip pat tokias juostas galima įrengti ant besisukančių ratukų, su muzika ir apšvietimu³⁶.

Manifestas užbaigiamas naujojo meno santykio kitų menų atžvilgiu apibrėžimu. Pasak Marinetti, „plastinis taktilizmo menas“ jau seniai egzistuoja, ir ne vienas menininkas kurdamas gali „jausti kaip taktilistas“³⁷, tačiau jo sukurtas taktilizmas „yra aiškiai atskiriamas nuo plastinių menų“ ir neturi nieko bendra su tapyba ar skulptūra. Jis pastebi, kad užsiimti tikra taktilizmo kūrinių kūryba (t. y. „kurti reikšmingas taktilines plokštes“) būtų sunku tapytojams ir skulptoriams, „kurie linkę taktilines vertes natūraliai subordinuoti vizualioms vertėms“. Kartu duoda patarimą tokiuose kūriniuose vengti spalvų įvairumo, kuris nukreipia suvokėjo dėmesį nepageidaujama kryptimi (veikia kaip „plastiniai įspūdžiai“).

36 Filippo Tommaso Marinetti, *Il Tattilismo: Manifesto futurista*.

37 *Ibid.*: „Mano didysis draugas Boccioni, futuristas tapytojas ir skulptorius, jautė kaip taktilistas, kai 1919 m. jis kūrė savo asambliažą *Galvos ir lango susiliejimas* iš medžiagų, kontrastingų savo taktiliniu svoriu ir verte: geležies, porceliano ir moters plaukų.“

Galiausiai Marinetti duoda pažadą, kurį pasisten-
gia įvykdyti po manifesto parašytame tekste „Atran-
dant naujas jusles“:

Penkių juslių išskyrimas yra sutartinis, tačiau vieną
dieną mes tikrai atrasim ir kataloguosim daugybę
kitų juslių. Taktilizmas prisidės prie šio atradimo³⁸.

II. FILIPPO TOMMASO MARINETI „ATRANDANT NAUJAS JUSLES“

Taktilizmo manifesto pabaigoje duota nuoroda, kur
link bus nukreiptos tolesnės taktilistų pastangos, lei-
džia sklandžiai pereiti prie antrojo Marinetti teksto,
kuriame aprašomos „atrstos ir kataloguotos“ juslės³⁹.

Teksto pradžia jau buvo cituota šio straipsnio įžan-
goje – Marinetti pradeda piešdamas apokaliptinius
vaizdus: „[t]arkime, Saulė išeina iš savo orbitos ir pa-
miršta Žemę!“ Toliau seka įsivaizduojamas scenarijus,
nusakantis, kaip keistūsi žmogaus juslės, veikiamos
pakitusių sąlygų:

Žmogaus vyzdžiai, priimantys kad ir mažiausią tam-
soje esančios šviesos kiekį, išsiplėčia. Dėmesys su-
telktas į optinį nervą.

Regos juslė persikelia į pirštų galus.

Išsivysto interskopija, kai kurie gali matyti savo kūno
vidų. Dar kiti gali matyti šalia esančių kūnų vidų. Visi
pajunta, kad rega, uoslė, klausa, lyta ir skonis yra tik
aktyviausios juslės – lytos, pasidalijusios ir pasiskirs-
čiusios skirtinguose taškuose, – modifikacijos⁴⁰.

Rega persikelia ne tik į pirštų galus, bet ir į kitas
kūno dalis – kelius, alkūnes, krūtinės sritį. Naujos gy-
venimo sąlygos sudaro prielaidas naujai meno rūšiai
atsirasti. Kita vertus, net ir be tokių aplinkybių, vien

tik „futuristo įgeidžiu-tikėjimu-valia“, toks menas jau
yra „atrstas“, įsteigtas. Tai – taktilizmas. Šiam me-
nui numatyta prasiskverbti į visas gyvenimo sritis ir
„būti naudingų“ gyvenimiškose situacijose (chirurgai
„matančiomis rankomis“, metodai mokytis neįgalius).
Tačiau tu, pasak Marinetti, taktilizmas neapsiriboja.
Jį, kaip įrankį ar metodą, galima naudoti, norint pa-
siekti pačią „reikalo esmę“. Kokio reikalo esmę? Kokią
problemą Marinetti rengiasi spręsti iš esmės?

Liesdami geležies gabalą, gebame įvardyti, kad tai –
geležis, ištardami tik vieną žodį ir nieko daugiau.
Tarp geležies ir rankos iškyla nesąmoningas jėgos-
minties-jausmų konfliktas. Įmanoma, kad pirštų ga-
luose ir geležyje yra [susitelkę] daugiau minčių nei
smegenyse, kurias didžiuodamiesi vadiname reiški-
nių tyrėjomis⁴¹.

Panašu, kad esminė problema, kurią žymiajam fu-
turistui atrodo būtina spręsti, yra neatleistinai siau-
ras supratimas apie sąveiką tarp žmogaus ir aplin-
kos bei apie tai, kas vyksta žmogaus viduje – visi tie
fiziologiniai-psichiniai-fiziniai procesai, kuriems kol
kas nėra žodyno, kad būtų galima pasinaudoti ban-
dant juos įvardyti ir aprašyti. Jis atkreipia dėmesį,
kad penkios juslės akivaizdžiai nėra pakankamos ne
tik įvardyti tai, iš ko sudaryta „žmogų-mašiną“⁴² va-
ranti jėga, bet net ir klaidina, nes dėl įprastinio (ar-
bitriško) jų pavadinimų vartojimo kalboje supainioja-
mos reikšmės tų juslių, kurios iki šiol nėra apibrėžtos
ir mokslškai ištyrinėtos. Marinetti siūlo kiekvienam
iš mūsų atrasti dar neįvardytas jusles bei pats įvardi-
ja ir bent trumpai apibūdina 12 naujųjų, tokias, kaip
absurdiška pusiausvyros juslė⁴³, aviatorių orientacijos

41 *Ibid.*

42 *It. macchina umana.*

43 „Be mechaninės pusiausvyros, būdingos žmogaus kūnui ir
paaškinamos mechanikos dėsniais, egzistuoja mįslinga ab-
surdiška pusiausvyra (it. *un misterioso equilibrio assurdo*),
kitais žodžiais tariant, rezervas nesąmoningos pusiausvyros,
pasirodančios tada, kai mechaninė pusiausvyra pažeidžiama.

38 *Ibid.*

39 Čia cituojamas tekstas verstas iš Filippo Tommaso Marinetti,
„Alla scoperta di nuovi sensi“, p. 3.

40 Filippo Tommaso Marinetti, „Alla scoperta di nuovi sensi“, p. 3.

juslė⁴⁴, taktilinė atstumo juslė⁴⁵, juslė, perspėjanti apie netoliese esantį draugą ar priešą, muzikos arba fiziologinio laiko apskaičiavimo juslė⁴⁶ ir kt.

Toliau tekste Marinetti pateikia naujų taktilinių plokščių aprašymą. Galimas daiktas, čia aprašyti ne jau įgyvendinti kūrybiniai sumanymai, o tik galimų variantų pavyzdžiai (kaip ir *Taktilizmo manifeste*). Pirmas kūriny – autoportretas. *Fizinį-psycho-taktilinį Marinetti portretą*⁴⁷ sudaro šios dalys: 1) „centrinio generatoriaus blokas“⁴⁸, 2) „slydimas sklاندžiu ritmu“⁴⁹, 3) „gyvybingumas“⁵⁰, 4) „pažangiausio inovatoriaus valia“⁵¹, 5) „kūryba“⁵², 6) „grimzdimas į skausmą“⁵³, 7) „pasidavimas švelnumui, meilei, humaniškumui, saldumui“⁵⁴ ir 8) „pagreitis su statmena jėga link begalybės“⁵⁵. Autorius aprašo, iš kokių medžiagų sukomponuotos šios dalys, kartu pridėdamas labai lakonišką aprašomos dalies charakteristiką. Pavyzdžiui, dalį „gyvybingumas“ sudaro: „[g]yvi, nuogi raumenys (natūrali guma). Minkšti raumenys (minkšta guma). Žmogaus raumenys (guma, uždengta oda). Absoliučiai įtempti raumenys (guma, įvyniota į sidabro [lakštą])“⁵⁶. Dalį „pažangiausio inovatoriaus valia“ sudaro

Bėgikai, futbolo žaidėjai, boksininkai, imtynininkai žino šią absurdo pusiausvyrą, kuri kartais įsikiša ir apsaugo nuo kritimo, kuris įvyktų pagal mechanikos logiką.“

44 Juslė, padedanti aviatoriams orientuotis tirštame rūke be kompasu.

45 „Tai vadinama nuojauta. Labiau tiktų vadinti prieš pojūčiu: kai kalbama apie asmenį arba kokį dalyką ir jis pamatomas netrukus po to; arba kai surinkama prieš atsitrenkiant tamsoje į kietą kūną.“

46 „Ją galima vadinti ir kūniško ritmo jusle. Ši juslė padeda harmonizuoti mūsų kūną su žemės ir planetų ritmu. Šis laiko apskaičiavimas kartais padeda kovoje, kai nelogiškai jaučiate, kad atėjo momentas paleisti kumštį. Taip pat – greitai leidžiantis nuo stataus kalno.“

47 It. *Ritratto fisico-psycho-tattile di Marinetti*.

48 It. *Blocco centrale generatore*.

49 It. *Scivolamento in ritmo levigato*.

50 It. *Vitalità*.

51 It. *Volontà tagliente d'innovatore*.

52 It. *Creazione*“.

53 It. *Sprofondamento nel dolore*.

54 It. *Abbandono verso tenerezza, amore, umanità, dolcezza*.

55 It. *Slancio verso l'infinito con forza perpendicolare*.

„elementas, kuris žeidžia tam, kad išsiskirtų = aštrus akmuo“⁵⁶. Taktilinių kokybių kategorijos veikiausiai paimitos iš *Taktilizmo manifeste* nurodytų skalių (šalia portreto dalių aprašymo tėra nurodytos medžiagos, be jų taktilinių kokybių įvardijimo), tik lakoniškas apibūdinimas, kuris yra labiau literatūrinis-psichologinis nei taktilinis (pats portretas, be jokios abejonės, turėtų būti taktilinis, ne vizualus). Toliau seka trys taktilinių plokščių aprašymai, panašūs į *Sudano–Paryžiaus* aprašymą *Taktilizmo manifeste*:

Nuobodaus kraštovaizdžio taktilinė plokštė⁵⁶, Švelnumo-šilumos nuoseklios nostalgijos abstrakti taktilinė plokštė⁵⁷ ir Abstrakti dinamiškos agresyvos valios taktilinė plokštė⁵⁸.

Galiausiai, Marinetti pateikia futuristo Maga⁵⁹ pasiūlytų objektų, skirtų naujoms taktilinėms patirtims, aprašymą (dėžė su skyriais įvairioms medžiagoms, vėrinys iš skirtingų medžiagų rutuliukų⁶⁰ ir portretai, sukurti iš medžiagų, savo taktilinėmis ypatybėmis perteikiančių portretuojamųjų charakterį).

Kaip ir *Taktilizmo manifestas*, tekstas „Atrandant naujas jusles“ užbaigiamas nuoroda į naujus veiksmus, užuomina apie tai, kaip planuojama toliau kaupti „dar nežinomų krantų“ tyrimo pastangas:

Visas šis tyrimas veda mus netgi dar toliau, be galimybės kada nors pailsėti. Pirmajame italų futuristų kongrese Milane lapkričio 23 d. pristatysiu naujus lytos tyrimus, kuriuos atliko Juslių fiziologijos laboratorijos Sorbonoje⁶¹ direktorius Charles Henry⁶².

56 It. *Tavola tattile di paesaggio arido*.

57 It. *Tavola tattile astratta della conseguente nostalgia di morbidetze-calore*.

58 It. *Tavola tattile astratta di volontà dinamica aggressiva*.

59 Giuseppe Magagnoli (Maga) (1878–1933).

60 „marmuro, geležies, koralo, polentos, pastos, tabako ir kt.“

61 Pranc. *Laboratoire de Physiologie des Sensations de la Sorbonne*.

62 Filippo Tommaso Marinetti, *op. cit.*

Taktilizmo manifestui buvo numatytas tam tikras vaidmuo futuristų „grįžimo į areną“ programoje (jo pristatymu buvo bandoma atnaujinti futurizmo judėjimo pozicijas po Pirmojo pasaulinio karo⁶³). Deja, šis manifestas savo poveikiu neprilygo pirmosios futurizmo judėjimo bangos manifestams, nors ir sukėlė triukšmingą dadaistų protestą dėl „plagiato“⁶⁴. Panašu, kad „nieko bendra su plastiniais menais neturinio“ naujojo meno koncepcija nebuvo priimta taip, kaip įsivaizdavo jos autorius. Be jokios abejonės, būtų įdomu sugretinti XX a. pirmos pusės ir vėlesnio laikotarpio kitų autorių „taktilinius“ kūrinius, skatinančius liesti⁶⁵, skirtus suvokti lytą⁶⁶, sukurtus naudojant taktiliškai raiškias medžiagas⁶⁷ ir pan. Tačiau straipsnio tema kviečia pažvelgti kiek kita kryptimi – į taktilizmo steigimo mito šešėlyje likusius asmenis ir jų įtaką formuluojant manifeste išreikštas idėjas. Pasirodo, tikroji *Sudano–Paryžiaus* autorė (arba bent jau bendraautorė) buvo Marinetti žmona Benedetta – jis apie tai užsimeina kituose savo tekstuose⁶⁸. Galima spėti, kad autorystę priskyrė sau, norėdamas išlaikyti manifesto „svorį“ (ypač dėl manifestui numatyto vaidmens). Autorių, rašančių apie šį epizodą, nuomonės išsiskiria dėl čia minimos plokštės kūrimo autorystės ir apskritai Benedettos indėlio ir vaidmens, plėtojant taktilizmo idėjas⁶⁹. Tačiau lytėjimo juslės lavinimas ir taktilinių kokybių skalių sudarymas teikia nuorodą – pakankamai aiškiai,

kad būtų galima ją ignoruoti, – į Montessori metodą. Benedetta Cappa, turėjusi pedagoginį išsilavinimą ir darbo mokykloje praktiką, buvo susipažinusi su Italijoje ir plačiau už jos ribų žinomos tėvynainės metodu⁷⁰, todėl tikėtina, kad ši jos patirtis ir žinios susiejo Montessori ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo metodą ir *Taktilizmo manifeste* išdėstytos lytos lavinimo koncepciją. (Panašią sąsają galime matyti tarp Bauhauso⁷¹ parengiamojo kurso dėstymo metodologijos, kurioje didelis dėmesys skiriamas juslių lavinimui bei įvairių medžiagų ypatybių tyrimui, ir Montessori metodo: Johannesas Ittenas (1888–1967) ir Jozefas Albersas (1888–1976) taip pat turėjo pedagoginį išsilavinimą ir, prieš prisijungdami prie Bauhauso dėstytojų kolektyvo, dirbo kitose ugdymo įstaigose⁷².) Tad, siekiant išryškinti minėtą sąsają, kitoje teksto dalyje bus išskiriami ir apžvelgiami tie Montessori metodo aspektai, kuriuos galima atpažinti *Taktilizmo manifeste* ir Marinetti tekste „Atrandant naujas jusles“.

III. MARIA MONTESSORI: JUSLIŲ LAVINIMAS

Maria Montessori laikoma viena švietimo ankstyvojoje vaikystėje iniciatorių, ženkliai prisidėjusi prie

63 Antonello Pierpaolo, „Out of touch. F. T. Marinetti's Il tattilismo and the Futurist Critique of Separation“, p. 39–42.

64 *Ibid.*, p. 38–39.

65 Pvz., Marsel Duchamp, *Prière de toucher*, 1947.

66 Pvz., Paul Neagu, *Palpable object*, 1970.

67 Pvz., Méret Oppenheim, *Object (Le Déjeuner en fourrure)*, 1936.

68 Filippo Tommaso Marinetti, Tullio d'Albisola, „Manifesto della ceramica futurista e Aereoceramica“, in: *La Gazzetta del Popolo*, 7 settembre 1938. Taip pat nepublikuotas Marinetti tekstas, cituojamas: Siobhan M. Conaty, „Benedetta Cappa Marinetti and the second phase of futurism“, in: *Woman's Art Journal*, 2009, Nr. 1 (30), p. 23.

69 Žr. Siobhan M. Conaty, „Benedetta Cappa Marinetti and the second phase of futurism“, p. 22 ir „Benedetta“, in: *Edizioni dell'Altana*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-09-16], <http://www.altana.net/benedetta.html>.

70 Siobhan M. Conaty, *op. cit.*, p. 22–23; Lucia Re, „Impure Abstraction: Benedetta As Visual Artist and Novelist“, in: Cinzia Blum, Lisa Panzera, Christine Poggi, Lucia Re, *La futurista: Benedetta Cappa Marinetti*, p. 40–41.

71 Architektūros, meno ir amatų mokykla Vokietijoje (įkūrė architektas Walteris Gropiusas (1883–1969)), veikė 1919–1933.

72 Chiaki Yamane, „Sharing images through the haptic sense: the theory of Hirschfeld-Mack's Color-Light-Play“, in: *CARLS Series of Advanced Study of Logic and Sensibility*, 2011, Nr. 5, p. 276–278; taip pat žr. apie dar vieną Bauhauso mokyklos pedagogą László Moholy-Nagy (1895–1946) ir jo studentę Otti Berger bei jos 1928 m. sukurtą taktilinę plokštę (vok. *Tasttafel*); „Tasttafel“, in: *Bauhaus Online*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-10-15], <http://bauhaus-online.de/atlas/werke/tasttafel/>; Tai Smith, „Limits of the Tactile and the Optical: Bauhaus Fabric in the Frame of Photography“, in: *Grey Room*, 2006, Nr. 25, p. 13; Jeffrey Saletnik, „Josef Albers, Eva Hesse, and the Imperative of Teaching“, in: *Tate papers*, Tate's online research journal, Issue 7, 2007, p. 4, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-10-16], <http://www.tate.org.uk/research/publications/tate-papers/josef-albers-eva-hesse-and-imperative-teaching>.

švietimo sistemos reformų, nors pagal išsilavinimą buvo medikė (pirmoji moteris terapeutė Italijoje) ir specializavosi pediatrijoje bei besiplėtojančioje naujoje psichiatrijos srityje⁷³. 1900 m. ji buvo paskirta mokyklos, įkurtos prie Romos universiteto, kuriame dėstė baigusios studijas, direktore. Mokykla (*Scuola Magistrale Ortofrenica*) buvo įkurta vietoj buvusios miesto prieglaudos „silpnapročiams ir pamišusiems“ vaikams. Matydama, kad čia esantys vaikai stokoja stimuliacijos, tikslingos veiklos ir savigarbos, kartu su kolegomis ėmėsi institucijos pertvarkų. Trūko kvalifikuoto personalo, tad ji ėmė pati mokyti mažiau sutrikusius vaikus pasirūpinti savimi ir greta esančiais. Ieškodama sėkmingo neįgalių vaikų lavinimo pavyzdžių, Montessori lankėsi Vakarų Europos medicinos bibliotekose. Savo mokykloje pritaikė prancūzų terapeutų Jeano Marco Gaspardo Itardo ir Édouardo Séguino patirtį: individualų bendravimą su kiekvienu vaiku atskirai, stebėjimo ir eksperimentavimo keliu atrandant efektyvų jam lavinimo būdą, praktinių lavinimo priemonių naudojimą ir pan. Pamažu vaikai išmoko atlikti daugumą kasdienos užduočių, įskaitant maisto gaminimą ir mokyklos aplinkos priežiūrą. Montessori sulaukė tarptautinio dėmesio, kai jos ugdytiniai po kelių metų gebėjo išlaikyti standartinius Italijos mokyklų egzaminus⁷⁴. Prie jos žinomumo Europoje prisidėjo ir tai, kad ji buvo aktyvi judėjimų už įvairias socialines reformas rėmėja bei vertinama pranešėja vaikų teisių, moterų judėjimo ir panašiais klausimais.

1907 m. ji priėmė pasiūlymą užimti darbininkų vaikų dienos centro *Vaikų namai* (it. *Casa dei Bambini*) Romoje medicinos direktorės postą. Čia pritaikiusi darbo su protinę negalią turinčiais vaikais metodus, koreguojamus atsižvelgiant į situaciją ir tobulinamus, Montessori gavo panašių rezultatų: „gatviniai“, beveik

73 Žr. Timothy David Seldin, „Maria Montessori (1870–1952) – Biography, Work with Disabled Children, Links to Itard and Séguin, The Orthophrenic School“, in: *Education Encyclopedia*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-11-06], <http://education.stateuniversity.com/pages/2244/Montessori-Maria-1870-1952.html>.

74 *Ibid.*

be priežiūros augę vaikai pamažu tapo mažais gracijos ir mandagumo pavyzdžiais, be to, dar ir rodantys ne-nuilstamą norą mokytis. Savo patirtį ir žinias ji išdėstė 1909 m. išleistame *Mokslinės pedagogikos, pritaikytos mokant Vaikų namų auklėtinius, metode* (*Il Metodo della Pedagogia Scientifica applicato all' educazione infantile nelle Case dei Bambini*). Spaudos dėmesys ir metodo sklaida (kartu su knygos vertimais į daugelį kalbų) užtikrino, kad Montessori veikla edukacijos srityje būtų žinoma ne tik Italijoje, bet ir plačiai už jos ribų⁷⁵.

Pagrindinė Montessori metodo⁷⁶ nuostata – ginti vaiko teisę būti aktyviam ir tyrinėti savo aplinką, tad vaiko lavinimo tikslas – nukreipti jo aktyvumą, o ne užgniaužti jį. Didelis dėmesys šiame metode skiriamas vaiko juslių lavinimui – idėją ji perėmė iš tokių žymių pedagogų teoretikų, kaip Pestalozzi⁷⁷ ir Fröbelis⁷⁸, bei išstobulino jų metodiką ir pratimus. Juslių lavinimo tikslas, kaip nurodė Montessori, – paruošti būsimus tyrinėtojus ir išradėjus. (Tai atitiko laiko dvasią: vienas po kito buvo skelbiami atradimai, keičiantys kasdienį žmogaus gyvenimą, tokie kaip Hertzo⁷⁹ elektromagnetinės bangos 1887 m., Rentgeno⁸⁰ spinduliai 1895 m., Markoni⁸¹ radijo bangos 1896 m. ir pan.) Aplinkoje slypi daugybė turto, jį išsivinti, pasak Montessori, gali tik atidus stebėtojas. Taigi juslių lavinimas padeda prisitaikyti prie „dabartinės civilizacijos“ bei rengia vaikus praktiniam gyvenimui.

75 Žr. Henry W. Holmes, „Introduction“, in: Maria Montessori, *The Montessori Method: Scientific pedagogy as applied to child education in „The children's houses“*, transl. by Anne Everett George, New York: Frederick A. Stokes Company, 1912.

76 Čia cituojamas tekstas verstas iš Maria Montessori, *The Montessori Method*. Iš: *A Celebration of Women Writers*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-10-08], <http://digital.library.upenn.edu/women/montessori/method/method.html>.

77 Johannas Heinrichas Pestalozzi (1746–1827), žymus šveicarų kilmės pedagogas.

78 Friedrichas Wilhelmas Augustas Fröbelis (1782–1852), vokiečių pedagogas, Pestalozzi mokinys.

79 Heinrichas Rudolfas Hertzas (1857–1894), vokiečių fizikas.

80 Wilhelmas Conradas Röntgenas (1845–1923), vokiečių fizikas.

81 Guglielmo Marconi (1874–1937), italų fizikas.

Mes negalime paruošti stebėtojo, sakydami „stebėk“, o tik suteikdami jiems galimybę ir priemones šiam stebėjimui <...>. Kai mes paskatiname tokią veiklą, užtikrinama saviugda, nes lavinami pojūčiai verčia mus atidžiau stebėti aplinką, o jos begalinė įvairovė traukia dėmesį ir psichosensorinis lavinimasis tęsiamas⁸².

Ugdymo metodas, kuriuo vadovaujantis mokymas prasideda nuo teorijos ir tik tada pereinama prie veiklos ir žinių pritaikymo, Montessori įsitikinimu, nėra teisingas: „[v]isada pradėdavome nuo idėjų ir tada pereidavome prie motorinės veiklos; tokio ugdymo metodo pagrindu vaikas pirmiausia mokomas intelektualiai, o tada jam liepiama laikytis principų, kurių jis buvo mokytas“. Tokio ugdymo pasekmė – teoretikai, nesusidorojantys su praktine užduotimi:

nurodome <...> atlikti tam tikro pobūdžio darbą su pačiu objektu, tačiau dažnai mokslininkui, kuris suprato idėją, būna labai sunku atlikti jam duotą užduotį, nes mes palikome jo išsilavinimą be pačio svarbiausio veiksnio, t. y. juslių išlavinimo. <...> Mes prašome virėją pirkti tik „šviežių žuvį“. Ji supranta idėją ir bando ją įgyvendinti turguje, bet jei virėja nebuvo mokoma atpažinti pagal vaizdo ir kvapo ženklus, kurie rodo žuvies šviežumą, ji nežinos, kaip atlikti užsakymą, kuris jai buvo duotas⁸³.

Bet kurios specialybės atstovas gali įgusti – įgyti patirties – savo srityje, kiek tai susiję su praktiniu užduočių atlikimu, tačiau, kaip nurodo Montessori, praktika „yra ne kas kita, kaip pavėluotas juslių lavinimas“:

Iš tikrųjų mes galime pasakyti, kad daugeliu atvejų intelektas tampa nenaudingas dėl nepakankamos praktikos, o ši praktika beveik visada reiškia juslių lavinimą. Visi žino, kaip svarbu realiame gyvenime

priimti sprendimus remiantis skirtumais tarp įvairių juslinių stimulų juos kuo tiksliau įvertinus⁸⁴.

Juslių lavinimas suaugusiųjų atveju būna gana sudėtingas, todėl, pabrėžia Montessori, būtina tuo užsiimti „formuojamuoju laikotarpiu“:

juslių lavinimas turėtų būti metodiškai pradėtas kūdikystėje ir toliau tęsiamas per visą mokymo laikotarpį, kuris skirtas parengti asmenį gyvenimui visuomenėje⁸⁵.

Ne tik profesinė ar buitinė sritys reikalauja pasirengimo, kurį teikia Montessori propaguojamas juslių lavinimas. Estetika ir moralė, pasak pedagogės, taip pat turi glaudų ryšį su jutiminiu išsilavinimu:

Išplėskime pojūčių skalę ir lavinkime gebėjimą vertinti smulkiausias juslinių dirgiklių skirtumus, taip padidės jautrumas ir kartu – žmogaus patiriami malonumai. Grožis slypi harmonijoje, <...> todėl turime jausti subtiliai, jei norime ją įvertinti. Gamtos estetiškoji harmonija neegzistuoja tam, kurio jausmų neišlavintos. Tokiam pasaulis yra siauras ir bergždžias. Gyvenime aplink mus egzistuoja neišsemiami estetiško malonumo klodai, pro kuriuos žmonės praeina nejautrūs kaip gyvuliai, bet ieško malonumo per pojūčius, kurie yra nerafinuoti ir neskoningi, nes jie vieninteliai jiems prieinami⁸⁶.

Kiekviena jausmų, pagal Montessori metodiką, lavinama atskirai. Lavinimas pradėdamas nuo kelių kontrastingų savo jutimine kokybe medžiagų, po truputį skirtumą tarp jų mažinant, kol šis lieka beveik nebepastebimas. Svarbus momentas šiame metode – ryšys su kalba: patirto pojūčio ar medžiagos kokybės įvardijimas: „Tai yra vienas iš svarbiausių etapų

82 Maria Montessori, *The Montessori Method*, p. 228–229.

83 *Ibid.*, p. 218–219.

84 *Ibid.*, p. 221.

85 *Ibid.*, p. 228.

86 *Ibid.*, p. 221–222.

išsilavinime. Iš tiesų įvardijimas ruošia kalbos vartojimo tikslumui⁸⁷.

Lytos juslė Montessori metode skiriama į taktilinius ir haptinius („stereognostinius“) pojūčius, jie lavinami atskirais pratimais. Prieš pradėdant užsiėmimus su taktilinių pojūčių lavinimui skirta medžiaga⁸⁸, vaikui pirmiausia parodoma, kaip liečiama:

[a]š mokau vaiką, kaip paliesti, tai yra, koku būdu jis turėtų liesti paviršių. Paimamas vaiko pirštas ir juo labai labai švelniai perbraukiamas paviršius⁸⁹.

Kadangi laikomasi nuostatos, kad geriau jusles lavinti atskirai, lytos lavinimo pratimus vaikai atlieka uždengtomis akimis:

Kita metodo ypatybė yra išmokyti vaiką lietimo metu būti užmerktomis akimis; jis skatinamas tai daryti sakant, kad jis galės geriau jausti skirtumus, ir taip jis kviečiamas be regėjimo atskirti, kada pakinta kontaktas. Jis greitai mokosi ir rodo, kad mėgaujasi pratimu. Dažnai po pirmų tokių pratimų, tai įprastas dalykas, vaikas ateina pas tave ir užmerkęs akis su dideliu subtilumu liečia tavo rankos delną ar suknelę, ypač šilko arba aksomo apsiuvus. Jie iš tiesų mėgaujasi naudodamiesi lyta. Jie entuziastingai liečia bet kokį minkštą paviršių ir su nepaprastu ryžtu imasi skirtingų švitrinio popieriaus kortelių atskyrimo užduoties⁹⁰.

Haptinių pojūčių lavinimo pratimus, į kuriuos įeina objektų atpažinimas, naudojantis lytos jusle, „t. y.

87 *Ibid.*, p. 177.

88 Lavinimui skirtą medžiagą sudaro: a) stačiakampio formos medinė lentelė, padalyta į du stačiakampius, kurių vienas – labai glotniai nupoliruotas arba užklijuotas lygiu popieriumi, o kitas užklijuotas švitrinio popieriumi; b) tokia pat lentelė, padalyta į daugiau dalių, kurios pakaitomis padengtos lygaus ir švitrinio popieriaus juostelėmis. Lavinimo pratimams taip pat naudojamas rinkinys švitrinio popieriaus juostelių, kurių rupumo skalė labai plati – nuo smulkiausio iki rupiausio. Žr. Maria Montessori, *op. cit.*, p. 186.

89 *Ibid.*

90 *Ibid.*

per tuo pat metu patiriamus taktilinius ir raumenų pojūčius“, vaikai atlieka taip pat tamsoje arba uždengtomis akimis:

Jie labai didžiuojusi matydami be akių, rodydami savo rankas ir šaukdami „Štai mano akys!“, „Aš galiu matyti savo rankomis!“⁹¹.

Nors pratimų atlikimas tamsoje (ne tik lytos, bet ir klausos lavinimo metu, taip pat ir žaidžiant „Aklųjų žaidimus“⁹²), uždengtomis akimis turi ryšį su situacijos, kurioje gyvena aklieji, simuliacijomis, tiesiogiai akklųjų Montessori savo metode nemini – metodas skirtas reginčių vaikų ugdymui.

Taigi, kokius panašumus galima išvelgti, skaitant *Taktilizmo manifestą* ir studijuojant metodą, taikytą lavinant Vaikų namų ugdytinius? Pirmiausia abu autoriai turi panašų tikslą – „naujo“ žmogaus, pasirusio gyvenimui naujoje civilizacijoje, „kūrimą“. Juslių (ir apskritai jutiminio jautrumo) lavinimas – viena priemonių pasiekti šį tikslą; žmogui išlavintomis juslėmis žadama kita – aukštesnė – gyvenimo kokybė įvairiose srityse: praktinėje, profesinėje, estetikos ir moralės (Montessori), žmonių tarpusavio komunikavimo, kūrybos ir kt. (Marinetti). Antra, abu autoriai propaguoja lytos lavinimą, atskiriant ją nuo regos (Marinetti: „kiekvieną vakarą visiškoje tamsoje atpažinti ir išvardyti visus objektus, kurie yra miegamajame“). Tačiau galutinis lavinimo atskirai tikslas nėra

91 *Ibid.*, p. 190.

92 Akklųjų žaidimai skirti bendram jusliniam jautrumui lavinti. Juos sudaro medžiagų atpažinimo, svorio pojūčio lavinimo, matmenų ir formų atpažinimo pratimai, įtraukiant įvardijimą, t. y. tuo pačiu dedant pagrindus „kalbos vartojimo tikslumui“. Medžiagų atpažinimo pratime naudojamas skirtingiausių audinių skiaučiu, įdėtu į dėžę su skyriais, rinkinys. Iš pradžių vaikas mokomas liesti kiekvieną iš jų atskirai, tuo pat metu nurodant jos pavadinimą ir „ką nors pridėdant apie jos kokybę, pvz., ruplėta, lygi, minkšta“. Susipažinęs su visomis medžiagomis, vaikas gali būti pakviestas žaisti – užrištomis akimis jas atpažinti. Paduotą į rankas medžiagos skiautę jis liečia, gniaužo tarp pirštų, kol nusprendžia, kuri tai medžiaga. Žr. Maria Montessori, *op. cit.*, p. 131–132.

ruošimas gyvenimui tamsoje: Marinetti, kalbėdamas apie taktilinių plokščių kūrimą, pažymi, kad taktilinės kokybės neturėtų būti subordinuojamos vizualioms, tačiau spalva gali būti naudojama kaip kelio, kuriuo suvokėjo rankos turi keliauti plokštės paviršiumi, nuorodos. Be to, tamsa improvizuojantį taktilistą gali nuvesti į „per didelę abstrakciją“. Apskritai jauslės lavinimo atskirai tikslas – išlaisvinti optimalias jos galimybes ir įtraukti ją į visą jutiminį organizmą, kuriame visos jauslės veikia harmoningai. Trečia, *Taktilizmo manifeste* aprašytoje taktilinių kokybių skalėje galima atpažinti principą, kuris buvo naudotas kuriant lytėjimo jauslės lavinimo priemones Montessori metodui.

Tęsiant abiejų autorių nagrinėtų tekstų palyginimą, tenka pastebėti, kad šokas, reikalingas suaugusiems, jog šie „prisimintų“ turį kitas jusles, nėra reikalingas vaikams – jie yra atviri visuminei patirčiai. Jei tik suaugusieji draudimais (kurie dažniausiai būna nukreipti prieš lytą – draudimas „Neliesk!“ neretai būna populiariausias žodis, suaugusiajam bendraujant su vaiku) nenuslopinama, tam tikrame amžiuje jauslės vystosi ir lavinasi natūraliai, tereikia suteikti stimuliuojančią ir saugią aplinką.

Būtent tai pabrėžia ir Munari, perėmęs abiejų – Montessori ir Marinetti – idėjas ir patirtį bei jų pagrindu išstobulinęs savo metodą, kuris iki šiol yra naudojamas Italijos muziejuose ir kitose institucijose. Per Munario organizuotas taktilines laboratorijas lytos lavinimo reikšmės, deklaruotos *Taktilizmo manifeste* ir Montessori metode, supratimas pasiekė XX a. antrą pusę bei mūsų dienas.

IV. BRUNO MUNARI:

LYTOS EDUKACIJA MUZIEJUOSE

Žymus italų dizaineris, menininkas ir pedagogas Bruno Munari savo kūrybinę biografiją pradėjo įsitraukdamas į antrosios bangos (1918–1938) futurizmo judėjimo veiklą. Nuo 1927 m. kartu su kitais futuristais jis dalyvavo parodose Italijoje ir Europoje⁹³. Munario

93 „Mostre ed opere futuriste“, in: *MunArt. The most complete*

kūrybiniai interesai reiškėsi labai plačiai – tapyboje, grafikoje ir dizaine, erdvinių objektų konstravime, fotomontažų kūrime ir kt. Jo darbuose ryškūs žaidybiškumo, lengvos ironijos elementai, pavyzdžiui, *Nenaudingų mechanizmų* (it. *Macchine inutili*⁹⁴) seriją galima laikyti paslėpta futurizmo technofilinės retorikos kritika⁹⁵. Brėsdamas kaip nepriklausomas ir originalus menininkas, jis atsiribojo nuo futuristų grupės, o 1948 m. kartu su kitais menininkais įkūrė konkretaus meno judėjimą (it. *Movimento Arte Concreta*). Būdamas šio judėjimo narys, Munari sukūrė pirmąsias *Neskaitomas knygas* (it. *Libro Illeggibile*). Neverbalinė komunikacija jį domino visą gyvenimą, atsidėjęs tyrė įvairias jos formas – ir vizualias, ir taktilines. Iš šio ypač produktyvaus ir įvairiapusiško menininko veiklos čia bus paliesti tik tie momentai, kurie tiesiogiai susiję su straipsnyje nagrinėjama tema – lytos edukacija.

Futuristų, kurie ne tik teoriškai, bet praktiškai savo kūryboje taikė taktilizmo idėjas, nebuvo daug⁹⁶. Domėjimasis multisensoriniu suvokimu daugiausia reiškėsi kaip skirtingų medžiagų jungimas kūriniuose (Rougena Zátková (1885–1923), Enrico Prampolini (1894–1956), Regina⁹⁷ (1894–1974) ir kt.⁹⁸). Panašu, kad

web site dedicated to Bruno Munari, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-05-14], <http://www.munart.org/index.php?p=7>. Apie Munari „futuristinę praeitį“ žr. Antonello Pierpaolo, „My Futurist Past, Present and Future“, in: *Bruno Munari: My Futurist Past*, ed. Miroslava Hajek, Luca Zaffarano, Milan: Silvana, 2012, p. 97–105.

94 „Macchine Inutili“, in: *MunArt. The most complete web site dedicated to Bruno Munari*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-08 16], <http://www.munart.org/index.php?p=9>.

95 Žr. Antonello Pierpaolo, „Beyond Futurism: Bruno Munari's Useless Machines“, in: *Futurism and Technological Imagination*, ed. G. Berghaus, Amsterdam: Rodopi, 2009, p. 313–334.

96 Antonello Pierpaolo, „Out of touch. F.T. Marinetti's Il tattilismo and the Futurist Critique of Separation“, p. 42.

97 Regina Cassolo Bracchi, kaip ir Bruno Munari, priklausė futurizmo judėjimo antrajai bangai. Jos darbuose, iš kurių galima išskirti reljefinę plokštę *Neregio šalis* (it. *Il paese del cieco*, 1936), matyti dėmesys taktiliniams pojūčiams. 1940 m. ji atsiribojo nuo futuristų dėl spaudimo pritarti fašizmo idėjoms. Po karo ji prisijungė prie konkrečiojo meno judėjimo; *Futurism: an anthology*, ed. Lawrence Rainey, Christine Poggi, Laura Wittman, New Haven, London: Yale University Press, 2009, p. 515–516.

98 Žr. Albano, „I Polimaterici“, in: *Rivista Nuovo futurismo: rassegna*

taktilinių plokščių kūrimą tęsė tik Munari. Dar būdamas futuristų gretose jis sukūrė kelias taktilines plokštes (*tavola tattile*, 1931 ir *tavola tattile con parte mobile*, 1938)⁹⁹.

Taktilizmo idėjos, tikėtina, Munario nepaliko ir jam atsiskyrus nuo futuristų – šalia profesinės veiklos ir meninės kūrybos jis rado laiko organizuoti taktilines laboratorijas (it. *laboratori tattili*) vaikams. Pirmoji jų buvo surengta 1979 m. Milane kaip parodą *Matančios rankos* (it. *Le mani guardano*), atvežtą organizatorių iš Prancūzijos į Italiją, papildantis edukacinis užsiėmimas. Paroda buvo skirta lankytojams su regėjimo negalia, tad ekspozicijoje buvo daug liečiamų objektų: „medžiagos ir modeliai, reljefinis miesto planas, juodos dėžės, į kurias buvo galima įkišti rankas ir nematant liesti skirtingas viduje esančias medžiagas“¹⁰⁰. Greta esančiose patalpose veikė taktilinė laboratorija: „pradinių mokyklų mokiniai, lydimi savo mokytojų, praleisdavo maždaug valandą eksperimentuodami su skirtingais taktiliniais pojūčiais“¹⁰¹.

Platus įėjimas į laboratorijos patalpą buvo paverstas taktiline erdve, per kurią reikėjo prasibrauti norint patekti vidun. Provokuojami kontaktui jau prie įėjimo lankytojai patekdavo į tokią vietą, „kurioje viskas buvo tam, kad būtų liečiama“¹⁰². Šalia įėjimo ant sienos buvo pritvirtintos juostos – taktilinių kokybių skalės, perteikiančios įvairių taktilinių kokybių kitimą nuo mažiausiai juntamo iki ryškiausio.

quindicinale policroma di letteratura, critica, arte e ciencia d'avanguardia / diretta da Lino Cappuccio, 1934, p. 3, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-08-12], <http://www.munart.org/doc/bruno-munari-albano-1934.pdf>.

99 „La opere futuriste“, in: *MunArt. The most complete web site dedicated to Bruno Munari*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-08-14], <http://www.munart.org/index.php?p=7>; šių darbų iliustracijas žr. „Il Passato Futurista“, in: *MunArt. The most complete web site dedicated to Bruno Munari*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-08-14], <http://www.munart.org/index.php?p=6>.

100 Bruno Munari, *The tactile workshops*, Edizioni Corraini, (1985) 2005, p. 24.

101 *Ibid.*

102 *Ibid.*

Viduje buvo stalai su stalčiais, kuriuose buvo įvairių medžiagų atraižos. Gofruotas kartonas, kailis, plastikas, kilimo skiautės, švitrinis popierius – trumpiau tariant, labai skirtingos medžiagos, kurias vaikai gali žiūrinėti, liesti, po to klijuoti dėlioiant vieną šalia kitos į norimų perteikti taktilinių pojūčių kompoziciją¹⁰³.

Užsiėmimai buvo organizuojama taip, kad lankytojai turėtų pakankamai laiko susipažinti su įvairiausiomis – terminėmis, faktūrinėmis, struktūrinėmis – medžiagų ypatybėmis. Pradedant nuo didžiausių kontrastų, baigiant labai nežymiais skirtumais – panašiai, kaip Montesori juslių lavinimo metodikoje. Kita užsiėmimų dalis buvo skirta „taktilinio pranešimo“ kūrimui. Munario įsitikinimu, taktilinė komunikacija, skirtingai nei vizuali, yra linijinė. Šia prasme ji panašesnė į muzikos ar literatūros kūrinį nei į paveikslą. Kurdami savo „taktilinį pranešimą“, lankytojai galėjo naudoti pailgas medžio lenteles, ant kurių galėjo klijuoti įvairiausių medžiagų atraižas, arba – virves bei juostas, prie kurių taip pat galėjo tvirtinti įvairias atraižas, kitus nedidelius objektus ar megzti mazgus. Linijinis tokio „pranešimo“ skaitymas turi pradžią ir pabaigą, „pranešimas“ gali turėti aiškią struktūrą, „pasakojimo“ intrigą ar išsišakojantį „siužetą“ – viskas priklauso nuo kūrėjo. Munari pats sukūrė vieną tokį „taktilinį pranešimą“, skirtą aklai mergaitei (*Messagio tattile per una bambina non vedente*, 1976): pagrindui naudota kanapinė (šiurkšti, stambaus plaušo) maždaug metro ilgio virvė, mazgais „sudalyta“ į skirtingus intervalus.

Prie mazgų buvo pritvirtinti: kailio gabaliukas, marlinis maišelis su akmeniu (t. y. svoriu), toliau – plastiko žiedas. Šis žiedas turėjo penkias plonas virves, pakankamai trumpas, tad liečiant nenukeliaujama toli, tada grįžtama atgal¹⁰⁴.

103 Bruno Munari, *Il Laboratorio per bambini a Faenza*, Bologna: Zanichelli, 1981, p. 6.

104 *Ibid.*, p. 7; t. p. žr. Beba Restelli, *Giocare con tatto: Per una educazione plurisensoriale secondo il metodo di Bruno Munari*, Milano: FrancoAngeli, 2002, p. 91.

Patirtis organizuojant pirmąją laboratoriją buvo panaudota tobulinant kitų užsiėmimų metodiką, pavyzdžiui, įvedant visu kūnu, ne tik rankų pirštais patiriamus taktilinius pojūčius, vienas medžiagas pakeičiant kitomis ir t. t.¹⁰⁵ Kita vertus, šių laboratorijų, kurių dalimi galima laikyti taktilinę laboratoriją, veikla prasidėjo netgi keliais metais anksčiau – kaip projektas *Žaisk su menu (Giocare con l'Arte)* Breros pinakotekoje Milane 1977 m., kurį Munari vykdė su bendraminčių komanda¹⁰⁶. Idėja pasiteisino bei ėmė sparčiai plisti: Italijos miestuose viena po kitos kūrėsi panašios laboratorijos, turinčios savo nuolatinę vietą, o Munari pradėjo keliauti, lankydamasis jose – ir Italijoje, ir už jos ribų. 1985 m. jis buvo pakviestas į Japoniją atidaryti laboratorijos „Vaikų pilyje“ (*Kodomo no shiro*)¹⁰⁷ Tokijuje. Veikla tokiose laboratorijose buvo organizuojama pagal tam tikrą metodą (vėliau oficialiai įteisintą kaip originalus „Munario metodas“¹⁰⁸), kuriame akcentuojamas ne galutinis rezultatas, o darymo ir veikimo būdai. Jo sūnus Alberto, pasakodamas apie šią tėvo veiklą, prisimena, kad tik keletas iš daugelio laboratorijų, kurios buvo įkurtos Italijoje ir užsienyje, laikėsi pagrindinio Munario metodo principo, kai kitos tuo tarpu pakeitė kryptį ir tapo tiesiog kūrybinėmis dirbtuvėmis:

su besikuriančiomis laboratorijomis plito tam tikra tendencija perkelti akcentą nuo proceso prie rezultato – visai nestebinantis reiškinys, atėjęs iš mokyklos,

105 Bruno Munari, *The tactile workshops*, p. 42.

106 „Giocare con l'arte“, in: *Brera*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-09-10], http://www.brera.beniculturali.it/Page/to3/view_html?idp=181.

107 Bruno Munari, *Il Castello dei Bambini a Tokyo*, Trieste: Einaudi Ragazzi, 1995.

108 Alberto Munari (Bruno Munario sūnus) ir kt. 2001 m. įkūrė asociaciją (*Associazione Bruno Munari*), kurios pagrindinis tikslas – moksliskai pagrįsti ir susisteminti originalią mokymo metodiką, kuri B. Munario, jo kolegų bei bendraminčių buvo naudojama šiose laboratorijose daugiau nei 30 metų. Metodas įregistruotas kaip *Metodo Bruno Munari*®, o asociacija organizuoja šio metodo mokymus. Žr. „Il metodo Bruno Munari“, in: *Associazione Bruno Munari*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-08-08], <http://www.brunomunari.it/index2.htm>.

kurioje koncentruojamasi į rezultatą. <...> Visiškai priešingai pradinei [Munario] laboratorijų dvasiai¹⁰⁹.

„Daryk, kad suprastum“ (it. *fare per capire*) – prireikus Munario metodą apibūdinti keliais žodžiais, pirmiausia pasitelkiama ši frazė. Metodas grindžiamas nuostata leisti vaikui pačiam tyrinėti ir spręsti iškilusias problemas. „Padėk man tai padaryti pačiam“ – iš Montessori perimtas principas reguliuoja ir asistentų laboratorijoje elgesį: nedaug kalbėdami jie veikiau skiria dėmesį veiksmų demonstravimui, šitaip sužadindami vaikų smalsumą ir norą patiemis pabandyti. Suaugusiojo vaidmuo, pagal Munari, yra sukurti turtinę ir stimuliuojančią aplinką, suteikti techninę informaciją, visa kita paliekant vaiko iniciatyvai¹¹⁰. Metode dėmesys vienodai skiriamas visoms jauslėms, užsiėmimų veikla yra multisensorinė:

Vaikystėje gyvename būsenoje, kurią Rytuose apibūdina kaip Zen: mus supančio pasaulio pažinimas instinktyviai ateina per tokią veiklos rūšį, kurią suaugusieji vadina žaidimu. Visi jusliniai receptoriai yra atviri priimti informaciją: žiūrėti, liesti, jausti skonį, karštį, šaltį, svorį ir lengvumą, mikštumą ir kietumą, grubumą ir lygumą, spalvas, formas, atstumus, šviesą, tamsą, garsą ir tylą... viskas yra nauja, viską reikia išmokti ir žaidimas padeda įsiminti¹¹¹.

Pagal Munario metodą Italijoje organizuojami užsiėmimai stacionariuose laboratorijose (pvz., MunLab Milane¹¹²) arba kaip nenuolatinė veikla muziejuose, kitose kultūros įstaigose¹¹³. Taktilinės laboratorijos for-

109 „Alberto Munari. Intervista“, in: *ESTERNO22*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-09-11], http://www.esterno22.com/intervista/alberto_munari.php.

110 Beba Restelli, *op. cit.*, p. 37–38.

111 Enzo Arnone, Bruno Munari, *Cicci Coccò*, Edizioni Corraini, (1982) 2008.

112 *MUNLAB: Spazio permanente Bruno Munari*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-11-11], http://www.munlab.it/_html/_info.html.

113 Žr. pvz., „Tutti i sensi del racconto... Le mani che guardano, le mani che leggono“, in: *L'Unione Sarda*, [interaktyvus], 2010 07 06,

ma vykstančių užsiėmimų dalyviai mokosi liesti, naudoti lytos juslę betarpiškam aplinkos pažinimui, suprasti ir klasifikuoti lytėjimu gautą informaciją. Savo dispozicijoje jie dažnai turi kaupiamą ir kataloguojamą taktiliniam suvokimui įdomių medžiagų pavyzdžių rinkinį – taktiloteką (it. *tattiloteca*), kurią ir patys gali papildyti, ir, be abejo, užsiėmimų metu jie gali sukurti savo taktilinę plokštę arba „taktilinį pranešimą“.

Užsiėmimai, kuriuos muziejaus aplinkoje organizavo Munari, savo sistemiškumu ir metodiškumu panašūs į Montessori metodo juslių lavinimo pratimus. Tačiau sunku būtų įsivaizduoti Munari, be taktilizmo „užkrato“ įsitraukusį į tokią veiklą. Jo metodas tinka dabartiniams muziejų edukacijos tikslams, kita vertus, tai – tik pavyzdys, kaip galima įtraukti juslių lavinimą į edukacines muziejų programas.

IŠVADOS

Vienoje *Taktilizmo manifesto* vietoje Marinetti užsiminė, kad ne vienas menininkas kurdamas gali „jausti kaip taktilistas“. Net ir praėjus beveik šimtmečiui po manifesto paskelbimo kuriami darbai, galima sakyti, realizuoja jame išreikštas idėjas, ir nebūtinai tokių realizacijų autoriai būna susipažinę su jomis (bent jau jie neteikia jokių nuorodų į *Taktilizmo manifesto* ar jį lydėjusį tekstą kaip į inspiracijos šaltinį). Tai rodo, kad lytos meną nebūtina laikyti vieno žmogaus „išradimu“ – jis yra kur kas universalesnis, nei galėtų pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. 2012 m. olandų menininkų Suus Baltussen ir Merel Holleboom sukurtas taktilinis objektas *Appareo Tactilus*¹¹⁴ greičiausiai yra vienas naujausių tokio tipo darbų: kūrinio „intriga“

[žiūrėta 2013-11-11], <http://www.unionesarda.it/articoli/articolo/186387>.

114 „Appareo Tactilus“, in: *Suus Baltussen*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-04-12], <http://www.suusbaltussen.nl/free-work/installations/appareo-tactilus-3/?lang=en>. Objektas buvo eksponuojamas Olandijos Nijmegeno mieste įsikūrusiame muziejuje „muZIEum“, kurio visa ekspozicija skirta supažindinti lankytojus su gyvenimu nematant.

slypi jo viduje – jis tyrinėjamas įkišus rankas per jame esančias kiaurymes (panašius objektus – taktilines dėžes (*Tactile boxes*) 1963–1964 m. kūrė FLUXUS narys Ay-O). Norvegų menininko Ståle Stenslie sukurtas kostiumas su vibrotaktiliniu paviršiumi (multisensorinės medijos meno instaliacijos *Erotogod* (2001) dalis¹¹⁵) gali būti laikomas Marinetti sumanytų taktilinių marškinių ir suknelių realizacija (jei (auto)erotinį aspektą, ryškų norvegų kūrinyje, nelaikysime „liguistu“: „[t]aktilizmas vis dėlto neturi būti siejamas ne tik su plastiniais menais, bet ir su liguista erotomanija“¹¹⁶). (Beje, realizuojamos ne tik čia aptartuose Marinetti tekstuose išreikštos idėjos: pavyzdžiui, 1933 m. Filipino Tommaso Marinetti ir Pino Masnatos tekste „La radia“¹¹⁷ paminėto *teletaktilizmo* (it. *teletattilismo*)¹¹⁸ „atgarsį“ galima išgirsti 1986 m. įvykusioje transatlantinėje rankų lenkimo rungtyje (*Transatlantic Telephonic Arm Wrestling*)¹¹⁹. Tame pačiame kontekste galima prisiminti futuristų rengtas vakarienes tamsoje¹²⁰ – jų idėją galima atpažinti įvairiose šalyse veikiančių restoranų, kuriuose svečius visiškoje tamsoje aptarnauja akli arba silpnaregiai padavėjai, praktikoje¹²¹.)

115 Žr. Ståle Stenslie, *Virtual Touch: A study of the use and experience of touch in artistic, multimodal and computer-based environments*: Doctoral Thesis at Oslo School of Architecture and Design, Oslo: Oslo School of Architecture and Design, 2010, p. 219–223, 233–238.

116 Filippo Tommaso Marinetti, *Il Tattilismo: Manifesto futurista*, p. 4.

117 Filippo Tommaso Marinetti, Pino Masnata, „La radia“, in: *Futurismo Italiano*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-06-02], <http://www.futurismo.altervista.org/manifesti/radia.htm>.

118 „Laukdami teletaktilizmo, telekvapo ir teleskonio išradimo [...]“ („Aspettando l'invenzione del teletattilismo del teleprofumo e del telesapore [...]“); *Ibid*.

119 Dougo Backò ir Normano White sukurtas įrenginys, kurį naudodami rungties dalyviai – vienas Paryžiuje (Prancūzija), kitas Toronte (Kanada) – realiu laiku galėjo jausti vienas kito poveikį, koks būna priešininkui lenkiant ranką. Platesnį aprašymą žr. Ståle Stenslie, *op. cit.*, p. 149.

120 Jennifer Griffins, „Marisa Mori's Edible Futurist Breasts“, in: *Gastronomica: The journal of food and culture*, 2012, Nr. 4 (12), p. 20.

121 Žr., pvz., *Dans le Noir? – Restaurants, spas*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-10-12], <http://www.dansle noir.com/index.fr.html>.

Įvade jau buvo paminėti lietuvių „taktilisto“ Roberto Antinio darbai *Pirštų galimybės* ir *Atminties įspaudų saugykla*, eksponuojami „Muziejuje neregiiui“ Mykolo Žilinsko dailės galerijoje Kaune, kaip objektai, priskiriami taktilinio kūrinių kategorijai. Sprendžiant iš menininko pamąstymų apie tai, kokie galėtų būti „lytėjimo“ arba „taktilinio pojūčio išgyvenimo“ objektai, tokių kūrinių galėtų atsirasti ir daugiau:

Ir aklyjū, ir matančiųjų lytėjimo pojūčiai gali būti įprasminti ir realizuoti lytėjimo objektuose. Lytint švelnumas, baikštumas, paslaptinumas, nelauktumas gali tapti neįvardinamais žodžiais, savitos informacijos nešėjais.

Galimi įvairiausi taktilinio pojūčio išgyvenimo objektai, skirti bendravimui, meditacijai, relaksacijai:

- Objektai, statiški ir mobilūs, natūros ir kultūros pavidalo;

- Objektai su vidumi ir išore;

- Objektai, užmaunami, apsegami, spaudžiantys;

- Objektai, kuriuose skendime ir plaukiame;

- Objektai, kurie didelį pasaulį paverčia mažu, o mažą – dideliu;

- Ir pats suvokėjas gali tapti objekto sudėtine dalimi, aktyvia ar pasyvia.

Lytėjimas gali būti nekasdieniškas, naikinantis atstumą tarp kūno ir aplinkos, kai suvokėjui įmanoma įsijausti į kūrėjo išgyventas būsenas. Suvokėjo kūnas gali liestis, ribotis, transformuodamasis į kūrinių, kuriame galima tarpinė būseną – sandūra tarp gyvo ir negyvo¹²².

Reikia pastebėti, kad šis taktilinių objektų aprašymas gali būti pradžia kuriant lietuvišką lytos edukacijos variantą. Lytos edukacijos esmė – ne tikslus italų Marinetti ar Munari sugalvotų lytos lavinimo metodų kartojimas, o gebėjimas parodyti šios juslės specifškumą ir turtingą pojūčių skalę, suintriguoti regintįjį „savi edukacijai“ (juslės lavinimui ne tik muziejaus ar

galerijos erdvėje). Lytos edukacijos „linija“, kurią buvo siekiama išryškinti šiame straipsnyje, leidžia kalbėti apie italų praktikos šioje srityje tęstinumą: įgaudama įvairius pavidalus ir realizavimo formas, juslės lavinimo idėja neprarado savo esmės. Akivaizdu, kad retų ir trumpalaikių meninių praktikų nepakanka, kad būtų išlaikytas reginčiosios visuomenės dalies susidomėjimas lytos jusle, o jis yra svarbus veiksnys, kaip jau buvo pastebėta, sprendžiant kultūros vertybių prieinamumo žmonėms su regėjimo negalia klausimą.

Gauta 2014 01 07

LITERATŪRA

„Alberto Munari. Intervista“, in: *ESTERNO*22, http://www.esterno22.com/intervista/alberto_munari.php.

„Benedetta“, in: *Edizioni dell'Altana*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-09-16], <http://www.altana.net/benedetta.html>.

Blum Cinzia, Panzera Lisa, Poggi Christine, Re Lucia, *La futurista: Benedetta Cappa Marinetti*, Philadelphia: Goldie Paley Gallery, Moore College of Art and Design, 1998.

Conaty Siobhan M., „Benedetta Cappa Marinetti and the second phase of futurism“, in: *Woman's Art Journal*, 2009, Nr. 1 (30), p. 19–38.

Futurism: an anthology, Lawrence Rainey, Christine Poggi, Laura Wittman (eds), New Haven, London: Yale University Press, 2009.

Griffins Jennifer, „Marisa Mori's Edible Futurist Breasts“, in: *Gastronomica: The journal of food and culture*, 2012, Nr. 4 (12), p. 20–26.

„Il metodo Bruno Munari“, in: *Associazione Bruno Munari*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-09-16], <http://www.brunomunari.it/index2.htm>.

Yamane Chiaki, „Sharing images through the haptic sense: the theory of Hirschfeld-Mack's Color-Light-Play“, in: *CARLS Series of Advanced Study of Logic and Sensibility*, 2011, Nr. 5, p. 271–282.

Jasevičiūtė Violeta, „Šiuolaikinio meno paroda neregiam ir silpnaregiams „Muziejus neregiiui“, in: *Lietuvos muziejai*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-11-12], http://www.muziejai.lt/kaunas/MZ_muziejus_neregiiui.htm.

Jastrumskytė Salomėja, „Sinestezija futurizmo manifestuose ir mene“, in: *Logos*, 2012, Nr. 70, p. 125–138.

Liečiu – matau: Parodos katalogas, sudarytoja Nideta Jarockienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejaus Meno pažinimo centras, 2004.

„Macchine Inutili“, in: *MunArt. The most complete web site dedicated to Bruno Munari*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-05-14], <http://www.munart.org/index.php?p=9>.

Mačiškis M. K. *Čiurlionio pasaulis. Zodiakas*: Taktilinės parodos katalogas, 2009 06 30 – 07 20, Lietuvos dailės muziejus,

122 Robertas Antinis, *op. cit.*, p. 44.

Nacionalinė dailės galerija, sudarytoja Nideta Jarockienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2009.

Marinetti Filippo Tommaso, „Alla scoperta di nuovi sensi“, in: *l'Ambrosiano*, 1924 11 10, p. 3, in: *Antologia dei Periodici Italiani: Politica, Informazione, Letteratura*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-06-15], <http://api.unipv.it/lettura/6/32/?index=generale>.

Marinetti Filippo Tommaso, *Il Tattilismo: Manifesto futurista*, Milano: Direzione del Movimento Futurista, 1921.

Marinetti Filippo Tommaso, „Tattilismo“, in: *l'Ambrosiano*, 1924 11 08, p. 3, in: *Antologia dei Periodici Italiani: Politica, Informazione, Letteratura*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-06-15], <http://api.unipv.it/lettura/6/31/?index=cronologia>.

Montessori Maria, *The Montessori Method: Scientific pedagogy as applied to child education in „The children's houses“*, transl. by Anne Everett George, New York: Frederick A. Stokes Company, 1912.

„Mostre ed opere futuriste“, in: *MunArt. The most complete web site dedicated to Bruno Munari*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-05-14], <http://www.munart.org/index.php?p=7>.

Munari Bruno, *Il Castello dei Bambini a Tokyo*, Trieste: Einaudi Ragazzi, 1995.

Munari Bruno, *Il Laboratorio per bambini a Faenza*, Bologna: Zanichelli, 1981.

Munari Bruno, *The tactile workshops*, Edizioni Corraini, (1985) 2005.

Muziejų edukacinės programos suaugusiesiems: Mokomoji knyga, sudarytojas Arūnas Bėkšta, Vilnius: Gimtasis žodis, 2010.

Pajuskime gamtą drauge su Sezanu, sudarytojas Alvydas Valenta, Vilnius: Brailio spauda, 2003.

Pažinti meną pojūčiais. Get a grasp of art through senses: Tarptautinio seminaro medžiaga, Vilnius, 2000 09 7–8, Lietuvos aklių ir silpnaregių sąjunga, sudarytojos Danutė Cidzikienė, Zita Juodkienė, Vilnius: Brailio spauda, 2000.

Pierpaolo Antonello, „My Futurist Past, Present and Future“, in: *Bruno Munari: My Futurist Past*, Miroslava Hajek, Luca Zaffarano (eds), Milan: Silvana, 2012, p. 97–105.

Pierpaolo Antonello, „Beyond Futurism: Bruno Munari's Useless Machines“, in: *Futurism and Technological Imagination*, G. Berghaus (ed.), Amsterdam: Rodopi, 2009, p. 313–334.

Pierpaolo Antonello, „Out of touch. F. T. Marinetti's Il tattilismo and the Futurist Critique of Separation“, in: *Back to the Futurists*, E. Adamowicz, S. Storchi (eds), Manchester: Manchester University Press, 2013, p. 38–55.

Restelli Beba, *Giocare con Tatto: Per una educazione plurisensoriale secondo il metodo di Bruno Munari*, Milano: FrancoAngeli, 2002.

Saletnik Jeffrey, „Josef Albers, Eva Hesse, and the Imperative of Teaching“, in: *Tate papers, Tate's online research journal*, [interaktyvus], 2007, Nr. 7, [žiūrėta 2013-10-16], <http://www.tate.org.uk/research/publications/tate-papers/josef-albers-eva-hesse-and-imperative-teaching>.

Seldin Timothy David, „Maria Montessori (1870–1952) – Biography, Work with Disabled Children, Links to Itard and Séguin, The Orthophrenic School“, in: *Education Encyclopedia*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-10-16], <http://education.stateuniversity.com/pages/2244/Montessori-Maria-1870-1952.html>.

Smith T'ai, „Limits of the Tactile and the Optical: Bauhaus Fabric in the Frame of Photography“, in: *Grey Room*, 2006, Nr. 25, p. 6–31.

Spackman Barbara, „Touching the Future: Marinetti's Haptic Aesthetic“, in: *Beyond Futurism: Filippo Tommaso Marinetti, writer: for the centennial anniversary of the Italian avant-garde = Al di là del Futurismo: Filippo Tommaso Marinetti, scrittore: per il centenario dell'avanguardia italiana: atti del Convegno internazionale di studi*, Columbia University, New York, 12–13 novembre 2009, Gino Tellini, Paolo Valesio (eds.), Firenze: Società editrice fiorentina, 2011.

Stenslie Ståle, *Virtual Touch: A study of the use and experience of touch in artistic, multimodal and computer-based environments*: Doctoral Thesis at Oslo School of Architecture and Design, Oslo: Oslo School of Architecture and Design, 2010.

Verbeek Caro, „Prière de toucher! Tactilism in Early Modern and Contemporary Art“, in: *Senses & Society*, July 2012, vol. 7, issue 2, p. 225–235.

EDUCATION OF SENSES: PRESUMPTIONS FOR THE COMMON TERRITORY

Dijana Raudonienė

KEY WORDS: tactility, development of tactile sense, museum education.

SUMMARY

The article presents and discusses the ideas of sighted persons' tactile sense development, which stems from the first half of the 20th century in Italy. Maria Montessori (1870–1952), Filippo Tommaso Marinetti (1876–1944) and Bruno Munari (1907–1998) implemented these ideas differently, though they were united in the opinion of the importance of developing tactile and other senses. The article strives to point out that the development of tactile sense could be an interesting and vital activity not just for blind, where the tactility compensates for the lack of sight. The education of touch sense for sighted people allows the discovery of the richness and distinction of tactile feeling. The art object could be created using not just visual but tactile qualities and meanings and the playful simulation of Other's experience – allowed by art practice adds to the better understanding of the possibilities and needs of the blind.